

Elisa Huhtala
Nina Vuorinen

KÄDENTAIDON KOKEMUKSIA

Kurssi erityistä tukea tarvitseville aikuisille sekä
heidän ajatuksiaan kurssista ja harrastamisesta

Sosiaalialan koulutusohjelma
Erityisryhmien ohjauksen suuntautumisvaihtoehto
2010

KÄDENTÄIDON KOKEMUKSIA

Kurssi erityistä tukea tarvitseville aikuisille sekä heidän ajatuksiaan kurssista ja harrastamisesta

Huhtala Elisa, Vuorinen Nina
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Erityisryhmien ohjauksen suuntautumisvaihtoehto
joulukuu 2010
Ohjaaja: Laiho Ella
Sivumäärä: 64
Liitteitä: 4

Asiasanat: osallisuus, vapaa-aika, harrastaminen, aikuisuus, kädentaidot

Tämän opinnäytetyön aiheena oli tutkia Porin Työväenopistossa alkanutta Kädentaidon Kokemuksia -kurssia, jossa opinnäytetyön tekijät olivat mukana suunnittelu- ja käynnistymisvaiheesta saakka kurssin alkamiseen ja sen jälkeen syyslukukauden 2009 ja kevätlukukauden 2010 avustavina ohjaajina. Kurssin kohderyhmänä olivat erityistä tukea tarvitsevat aikuiset. Opinnäytetyössä haluttiin kuvata kurssin käynnistymistä ja toimintaa käytännössä. Erityisen tärkeässä osassa olivat kurssilaiset ja heidän kokemuksensa kurssin merkityksestä osana heidän vapaa-aikaansa. Samalla karotettiin kurssilaisten halukkuutta ja mahdollisuuksia harrastamiseen.

Kädentaidon Kokemuksia -kurssia lähestyttiin toimintatutkimuksen kautta, jossa päämääränä oli samanaikaisesti tutkimisen ohella kehittää toimintaa. Tutkimusmenetelmänä käytettiin laadullista eli kvalitatiivista tutkimusmenetelmää. Tutkimustehtävänä oli selvittää kurssin ja käsillä tekemisen merkityksellisyyttä kurssilaisille. Tätä arvioitiin havainnoimalla kurssilaisia, heidän ryhmäytymistään ja toimintaansa sekä tekemällä muistiinpanoja havainnoista. Aineistoa kerättiin myös haastatteleamalla kurssilaisia käyttäen pohjana kyselylomaketta, jossa oli sekä avoimia kysymyksiä että monivalintakysymyksiä. Haastattelun kohderyhmäksi valittiin seitsemän kurssilaista, jotka olivat mukana kurssilla koko lukuvuoden. Aineiston analysoinnissa käytettiin kuvailevaa lähestymistapaa, jonka avulla kerättiin aineistosta keskeisimmät piirteet. Tilastollisesti merkittäviin tuloksiin ei ole edes pyritty tässä tutkimuksessa.

Havainnointi ja tehty haastattelu osoitti, että kurssin prosessimuotoinen käsillä tekeminen oli elämyksellistä ja luovaa toimintaa, jolla oli merkitystä hyvinvointiin ja elämänlaatuun. Kurssi koettiin erityisen mieluisana ja tärkeänä osana vapaa-aikaa ja sosiaalisten suhteiden luomisessa. Kurssilla oli virkistävä vaikutus, joka toi myös sosiaalisia suhteita ja onnellisuutta kurssilaisten elämään. Voidaan todeta, että kurssilla on osansa elämänlaadun parantavana tekijänä. Haastatteluista kävi myös ilmi, että erityisryhmiin kuuluvilla aikuisilla on halukkuutta monenlaiseen harrastamiseen, mutta mahdollisuudet siihen ovat rajalliset.

EXPERIENCES IN HANDICRAFTS

Course for adults who have special needs and their thoughts
on course and hobbies

Huhtala Elisa, Vuorinen Nina

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in social services

December 2010

Tutor: Laiho Ella

Number of pages: 64

Appendices: 4

Key words: involvement, free time, hobbies, adulthood, handicrafts

The purpose of this thesis was to study the course Experiences in Handicrafts offered by the Pori Community College. The authors of this thesis took part in the planning and initialisation of the course and continued on as assisting instructors for the course from autumn 2009 until the end of spring 2010. The focus group of the course were adults with special needs. The purpose of this thesis was to describe the initialisation of the course and how it operated in practice. The people participating in the course, their experiences of the course and its significance as part of their free time, played an especially important role in the study. The participants' willingness and their potential to take part in a hobby were reviewed as well.

The course Experiences in Handicrafts was examined through activity analysis, the aim of which was to simultaneously study and further develop the activity. The research method used in the study was qualitative. The research problem was to determine the significance and meaning of the course and handicrafts to the participants. This was evaluated by observing the participants, their grouping and activities. Research data were gathered also by interviewing the participants. The interviews were conducted with the help of a questionnaire, which comprised of both open ended and multiple choice questions. Seven of the participants were interviewed for the study. The people interviewed were those who participated in the course both autumn and spring semesters. A descriptive approach was used to analyse the research data in order to collect the essential features. This study did not aim for any statistically significant results.

The observations and interviews showed that the procedural method used in the course for making handicrafts was memorable and creative, and its significance and meaning for well-being and quality of life was evident. The course was experienced as an especially welcome and important part of free time as well as a venue for building social relationships. The course had an invigorating effect; it brought social relationships and happiness to the participants' lives. It can be stated that the course played a part in improving the quality of life. The interviews also revealed that adults with special needs have the willingness to be engaged in various hobbies but the possibilities are limited.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	KÄDENTAIDON KOKEMUKSIA -KURSSI.....	7
2.1	Kurssin lähtökohdat	7
2.2	Kurssin käynnistyminen	9
2.3	Kurssi saa jatkoa	16
2.4	Kurssilaisten muodostama ryhmä.....	18
3	HARRASTAMISEN MERKITYS ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVALLE AIKUISELLE.....	29
3.1	Aikuisuus	29
3.2	Vapaa-aika ja harrastaminen.....	33
3.3	Vapaa sivistystyö	35
4	TAITEEN JA KÄSILLÄ TEKEMISEN TERAPEUTTINEN MERKITYS	38
4.1	Taide kuuluu kaikille	38
4.2	Taiteen ja kulttuuritoiminnan terapeuttisuus	39
4.3	Terapeuttinen taidehetki kurssilaisille	46
5	TUTKIMUKSEN KUVAUS	48
5.1	Kvalitatiivinen tutkimus	49
5.2	Haastattelu	49
5.3	Luotettavuus.....	50
5.4	Tutkimusotannan valinta ja aineiston keruumenetelmä.....	51
5.5	Aineiston analysointi	52
6	TUTKIMUSTULOKSIA	54
6.1	Taustatiedot.....	54
6.2	Harrastamistoiveita	54
6.3	Kurssilaisten kokemuksia kursseista	54
6.4	Ideat tulevaa ajatellen	57
7	POHDINTA.....	58
7.1	Tutkimuksen tulosten arviointi ja johtopäätökset.....	59
7.2	Kokemuksemme kyselyn tekemisestä	60
7.3	Mahdollisia jatkotutkimusaiheita.....	61
	LÄHTEET.....	62
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

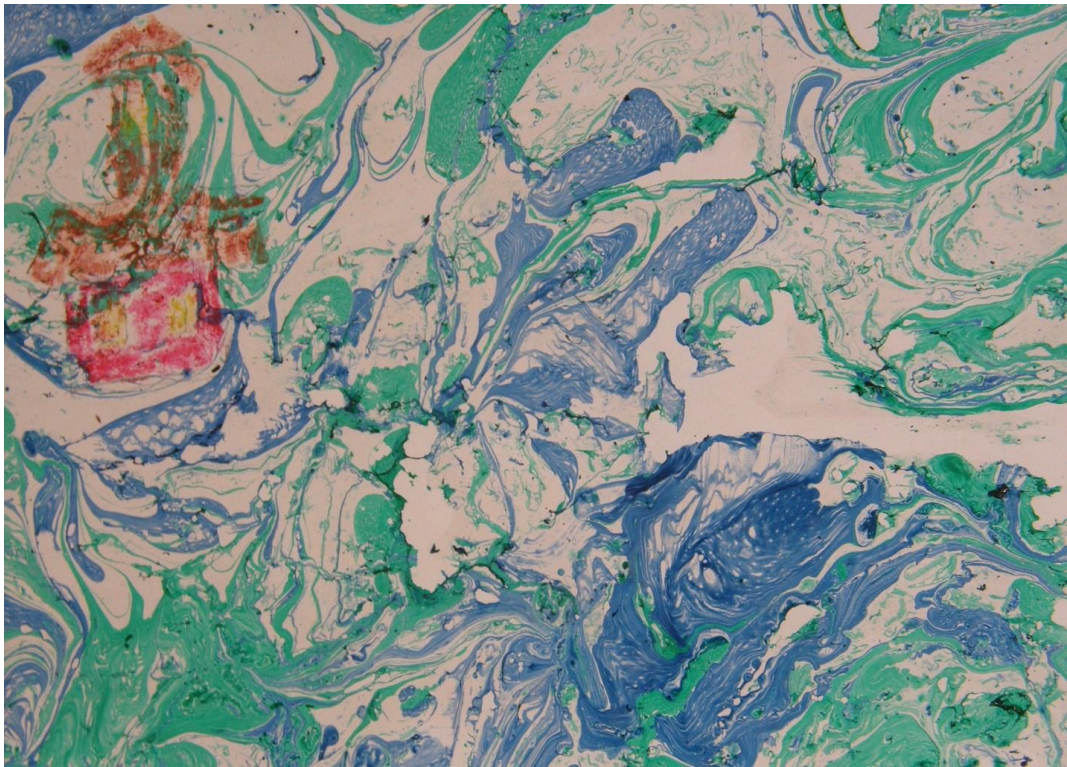
Erityisryhmien harrastusmahdollisuudet Porissa ovat suppeammat kuin muilla. Opiskeluaikana olemme molemmat työskennelleet erilaisissa työtehtävissä kehitysvammaisten parissa ja saamamme kokemuksen mukaan erityisesti kehitysvammaisille on tarjolla niukasti mahdollisuuksia harrastamiseen. Erityisliikuntaa on tarjolla melko monipuolisesti. Keväällä 2009 Birgit Vuori-Metsämäki, AUNE-hankkeen projekti-päällikkö, lähestyi Satakunnan ammattikorkeakoulua rekrytoidakseen opiskelijoita Työväenopistossa alkavan kurssin ohjaajiksi, opettajan apulaisiksi. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun Porin työväenopistossa oli käynnistymässä toimintaryhmä erityistä tukea tarvitseville aikuisille. Kurssin nimeksi tuli Kädentaidon Kokemuksia, koska sen sisältönä oli erilaista käsillä tekemistä. Kurssi tarjoaisi myös vertaistukea, osallisuutta ja onnistumisen riemua.

Otimme yhteyttä Birgitiin ja sen jälkeen Porin Työväenopiston rehtoriin Heikki Haaparantaan. Olemme molemmat hyvin toiminnallisia, kiinnostuneita käsillä tekemisestä ja toiminnallisista menetelmistä. Keskusteltuamme rehtorin ja kurssin tulevan opettajan, Riikka Ruotsalaisen, kanssa päädyimme tekemään myös opinnäytetyömme tästä kurssista. Teimme tutkimuslupa-anomuksen (Liite 1) rehtorille ja hän myönsi meille suullisen luvan. (Haaparanta henkilökohtainen tiedonanto 9.9.2009) Haimme kirjallisen tutkimusluvan (Liite 2) aloittaessamme kirjoittamaan raporttia kurssista keväällä 2010. Kurssi alkoi syyskuussa 2009 ja olimme mukana ohjaajina huhtikuuhun 2010. Kurssin ajankohta oli torstai-iltaisin klo 16 – 18.15.

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli tutkia Kädentaidon Kokemuksia -kurssin osallistujien kokemuksia ja ajatuksia tästä kurssista. Kokevatko he kurssin merkitykselliseksi? Havainnoimme myös kurssilaisia jokaisella kurssikerralla. Lisäksi halusimme tutkia heidän harrastuneisuuttaan sekä mahdollisuuksia ja halukkuutta harrastaa. Meitä kiinnosti erityisesti se, että onko erityistä tukea tarvitsevalla aikuisella mahdollisuus harrastaa monipuolisesti haluamiaan asioita.

Toteutimme haastattelun seitsemälle kurssilaiselle. He olivat kurssilla mukana syksystä 2009 kevääseen 2010. Kyselyn avulla saimme enemmän tietoja kurssilaisten harrastuneisuudesta sekä sen tarpeellisuudesta heidän näkökulmastaan. Tärkeintä meille tässä työssä on se, että kurssilaisten ääni, kokemus ja mielipiteet tulevat kuuluiksi.

Käsitlemme työssä myös aikuisuutta ja aikuistumista sekä millaista se on, kun ihmisellä on erityisiä tarpeita. Ovatko kaikki ihmiset riippuvaisia toisistaan vai onko se merkki siitä, että kuulut marginaaliseen ihmisryhmään? Saako myös aikuinen olla apua tarvitseva vai pitääkö aikuisen olla itsenäisesti pärjäävä? Pohdimme myös kädentaitojen terapeutista vaikutusta yksilöön. Voidaanko käsillä tekemisen kautta esimerkiksi auttaa ihmistä käsittelemään tunteitaan ja tutustumaan paremmin itseensä? Voiko käsillä tekeminen olla terapeutista?

KUVA 1. Marmoroidulla tehty työ.

2 KÄDENTAIDON KOKEMUKSIA -KURSSI

2.1 Kurssin lähtökohdat

Kädentaidon Kokemuksia-kurssi käynnistyi syksyllä 2009. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun Porin työväenopistossa oli tarjolla kurssi erityistä tukea tarvitseville aikuisille. Kurssilaisten rekrytointin hoiti Satakunnan sairaanhoitopiirissä Aune-hankkeen projektipäällikkönä toimiva Birgit Vuori-Metsämäki. Kurssin opettajaksi oli keväällä 2009 lupautunut erityisluokanopettaja Riikka Ruotsalainen. Me saimme koulun kautta tiedon siitä, että kurssille etsitään kahta ohjaajaa. Tavattuamme kurssin opettajan ja kuultuamme tarkemmin kurssista, oli heti selvää, että lähdemme mukaan. Meidän opiskelijoiden rooli oli toimia avustavina ohjaajina. Kurssi oli kerran viikossa aina torstai-iltaisoin klo 16 – 18:15. Aluksi oli sovittu, että kurssi kestää syyskauden ajan ja yhteensä 12 kertaa.

Idea erityistä tukea tarvitsevien ryhmän perustamisesta oli lähtöisin Birgitiltä. Hänen ajatuksensa oli, että kurssi toimisi vertaisryhmänä ja vertaistuki olisi sen ensisijainen tarkoitus. (Vuori-Metsämäki sähköpostiviesti 18.4.2009) Vertaistoiminnan arvoja ovat tasa-arvo ja toisen ihmisen kunnioitus. Perusajatuksena ovat ihmisen sisäiset voimavarat. Työväenopiston rehtori Heikki Haaparanta oli myöntynyt ajatukselle oitis ja Porin Työväenopisto toivottaisi tervetulleeksi erilaiset oppijat, mikäli käytännön toteutus kurssille saataisiin järjestymään. Hän oli kuitenkin sitä mieltä, että kurssin tulee perustua toimintaan ja vertaistuki tulee sitten tekemisen lomassa. Vertaistukiryhmän säännöt pohjautuvat yhdenvertaiseen ja keskinäiseen tukeen. Aktiviteettiryhmän, joka kokoontuu säännöllisin väliajoin ja jossa vaihdetaan ajatuksia ja kokemuksia nähdään antavan vertaistukea. Ryhmäläiset löytävät mielekkään tavan toimia yhdessä, ja jokainen tuntee olevansa tärkeä osa ryhmää. Näin määritellen voidaan ajatella myös Kädentaidon Kokemuksia -kurssin olevan aktiviteettiryhmä, joka sisältää vertaistukea. (Laimio & Karnell 2010, 14-15.)

Molempien mielestä kurssin ensimmäinen tavoite oli tavoittaa erityistä tukea tarvitsevia aikuisia ja saada heidät mukaan toimintaan. Kohderyhmänä ajateltiin erityisesti niitä, joita on vaikea houkutella mukaan kodin ulkopuoliseen toimintaan. Suuri haas-

te aluksi olikin se, miten tavoittaa juuri se kohderyhmä, jolle kurssi oli suunnattu. Birgit oli lupautunut rekrytoimaan opiskelijat käyttäen hyväkseen laajoja verkostoyhteyksiään. Nyt mainonnan piti kohdistua suoraan kohderyhmälle. Mainoksia lähti muun muassa asuntoloihin, päivätoimintayksiköihin ja mielenterveystoimistoon.

Tapasimme kurssin opettajan ennen kurssin käynnistymistä. Hän toimii erityisluokanopettajana ala-asteella, joten hänellä oli kokemusta erityistä tukea tarvitsevista lapsista. Riikalla ei kuitenkaan ollut aikaisempaa kokemusta aikuisten kanssa toimimisesta, joten tilanne oli hänelle uusi. Siinä vaiheessa ei ollut tarkkaa tietoa kurssin osallistujamäärästä eikä siitä, keitä tulevat kurssilaiset tulisivat olemaan. Tiesimme vain, että kurssilaisia pitäisi olla ainakin kuusi, jotta kurssi toteutuisi. Se on Työväenopiston vähimmäisvaatimus kurssin aloittamiseksi. Riikka oli tehnyt rungon kurssin kulusta ja kävimme sitä yhdessä läpi. Kurssisuunnitelman tekeminen oli ollut hankalaa, koska kenelläkään meistä ei ollut käsitystä tulevien kurssilaisten osaamisesta tai tuen tarpeesta. Siitä syystä päätimme ensimmäisellä kerralla aloittaa tarpeeksi helpolla työllä, jonka tekemiseen jokainen pystyi osallistumaan. Kynnys kurssiin osallistumiselle haluttiin olevan matala. Siitä syystä myös ensimmäisen kurssikerran suunnittelu oli tehtävä erityisen huolella, jotta osallistujille syntyy halu jatkaa kurssilla.

Kurssisuunnitelmassa, jonka Riikka oli toimittanut Työväenopistolle, käsiteltiin jokaisen kurssikerran sisältö hyvin tarkasti. Opetuksen etenemisjärjestys sisälsi kaiken luokkatilan valmistelemisesta työhajeisiin. Työskentelyn materiaalit, välineet ja kustannukset piti olla jo selvillä. Opetusmateriaalit olivat usein opettajan omia malleja. Opetusmenetelmät ja myös töiden mahdollinen eriyttäminen oli jo etukäteen suunniteltava. Ihailimme Riikan tekemää huolellista ja suurta työtä kurssisuunnitelman kanssa. Hän oli huomionnut mielestämme kaiken mahdollisen. Mitä kaikkea opetuksessa joutuukaan huomioimaan, kun suunnittelee kurssia erityistä tukea tarvitseville, mutta sen tarkempaa tietoa kurssilaisista ei ole?

Kädentaidon Kokemuksia -kurssille olivat kaikki tervetulleita ikään tai vammaan katsomatta. Kuitenkin jollekin kurssille osallistuminen saattoi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta erilaisten esteiden vuoksi. Tällaiset esteet voivat johtua ympäristöstä kuten negatiivinen asenne ja kannustuksen puute tai vaikeus liikkua itsenäisesti. Esteet

voivat kuitenkin johtua myös ihmisestä itsestään. Rohkeus liikkua kodin ulkopuolella riippuu täysin aikaisemmista kokemuksista sekä ihmisen itsetunnosta. Kodin ulkopuolelle uskaltautuminen vaatii rohkeutta asettaa itsensä ja oma erityisyys alttiiksi toisten arvostelulle ja reaktioille. Myönteinen elämänasenne auttaa elämään rikasta elämää ja tekemään asioita, joita itse haluaa. (Loijas 1994, 47-50.) Monet erilaiset syyt saattoivat aiheuttaa sen, että myös tälle kurssille osallistuminen oli joillekin mahdotonta. Jatkuva henkilökohtaisen avun tarve saattaa olla syynä siihen, ettei ole mahdollista lähteä harrastamaan. Joillekin kulkemisen esteet Työväenopistolle saattoivat olla liian suuria, ja siksi jäi osallistumatta kurssille halusta huolimatta. Erilaiset ahdistus- ja pelkotilat saattoivat aiheuttaa sen, ettei ollut rohkeutta osallistua ryhmään. Syitä voi siis olla hyvin erilaisia.

KUVA 2. Kurssin nimi muotoutui sisällön mukaan.

2.2 Kurssin käynnistyminen

Ensimmäisen kurssikerran tarkoituksena oli tutustua toisiimme. Paikalle oli saapunut juuri tarvittavat kuusi kurssilaista, kaksi miestä ja neljä naista. Kerroimme opinnäytetyöstämme ja millaista aineistoa siihen tulemme keräämään kurssikerroilla ja jaoin-

me kuvauslupalaput (Liite 3), joissa kysyimme lupaa kuvata kurssilaisten töitä opinäytetyötämme varten. Kukaan ei suoralta kädeltä ollut valokuvaamista vastaan. Painotimme, että kurssilaisten henkilöllisyys ei tule paljastumaan kenellekään ulkopuoliselle. Pyysimme heitä palauttamaan luvat vasta seuraavalla kerralla, jotta he saavat rauhassa miettiä asiaa myös kotona. Kurssilaisille jaettiin myös opintosetelianomus, jonka avulla heillä oli mahdollisuus vapautua kurssimaksusta. Opintoseteliavustus on Työväenopiston erityisestä syystä myönnettävä avustus, joka on tarkoitettu esimerkiksi työttömien, seniorien sekä oppimisvaikeuksista kärsivien opiskelijoiden kurssimaksujen rahoittamiseen. Sitä anotaan Työväenopiston toimistosta. Kurssimaksu ilman avustusta oli 20 euroa ja se sisälsi myös materiaalikustannukset. Olimme puhuneet ennen kurssin alkua siitä, että opintosetelin avulla kenenkään osallistuminen kurssille ei olisi rahasta kiinni. Kynnys oli siis tässäkin asiassa matalalla. (Porin Työväenopiston www-sivut 2010)

Ensimmäisellä kurssikerralla osa kurssilaisista vaikutti hämmentyneiltä, varauksellisilta tai jännittyneiltä, mutta kaikki olivat hyvin kiinnostuneita siitä, mitä syksyllä tullaan tekemään. Aluksi värien avulla tutustuimme toisiimme tutustumisleikin myötä. Osa kurssilaisista tunsi toisensa entuudestaan, mutta myös toisilleen tuntemattomia oli joukossa. Ennestään toisensa tuntevat kommunikoivat heti keskenään, mutta vieraihin kurssilaisiin ei välttämättä otettu kontaktia. Monet tuntuivat olevaan hyvillä mielin siitä, että me ohjaajat olimme kiinnostuneet heidän asioistaan. Ilmapiiri ryhmässä oli heti ensimmäisellä kerralla myönteinen.

Jäimme kurssikerran loputtua purkamaan ensimmäisen kerran jälkeisiä tunteja. Jokainen meistä oli positiivisesti yllätynyt ja oikeastaan hämmästynyt kurssilaisten osaamisesta. Monella heistä oli paljon kokemusta erilaisista kädentaidoista ja tekeminen oli sujunut lähes ilman ohjausta. Jokainen kurssilainen oli myös löytänyt tiensä kerholuokkaan itsenäisesti. Olimme varautuneet, että heidät pitää opastaa sinne ja olimme odotelleet heitä alakerrassa. Ryhmä tuntui meistä kaikista sopivan kokoiselta ja toimivalta. Jokainen oli löytänyt oman paikkansa luokasta ja saanut hyvin tilaa työskennellä. Kukaan ei ollut eristäytynyt muista ja jokainen oli ollut mukana työnteossa. Järjestimme pöydät luokkatilassa suorakaiteen muotoon, jotta kukaan ei jäisi syrjään. Olimme myös tyytyväisiä, että emme tienneet kurssilaisten taustoja ja mahdollisia diagnooseja. Meillä ei siten ollut valmiita ennakoasenteita heitä kohtaan.

Vaikka kurssi olikin suunnattu erityistä tukea tarvitseville, sen tarkoituksena oli kädentaitojen kokemusten saaminen. Ajattelimme myös opinnäytetyötämme, emmekä halunneet missään vaiheessa luokitella, saati diagnosoida erilaisia opiskelijoita. Kurssille olivat tervetulleita kaikki, jotka olivat kiinnostuneita käsillä tekemisestä. Kuitenkin lähtökohta ja edellytys kurssille osallistumiseen oli erityisen tuen tarve tekemisessä ja osallistumisessa. Hienoimmalta tuntui kurssilaisten innostuneisuus. Yksi nainen esitteli erityisammattikoulussa tekemänsä kansion ja toinen taas oli niin innostunut, että ehdotti taidenäyttelyä viimeiseksi kerraksi. Jokainen kurssilainen ilmoitti haluavansa omat työt esille näyttelyyn. Taidenäyttely päätettiin järjestää viimeisellä kerralla. Se järjestettiin Työväenopiston alakerran aulaan, jossa työt olivat viikon esillä. Jokainen töitä ihastelemassa käynyt sai kirjoittaa nimen vieraskirjaan.

KUVA 3. Näyttely syksyllä kurssilla tehdyistä töistä.

Ensimmäisen kerran jälkeen meille kaikille oli selvää, että töiden tulisi olla tarpeeksi haastavia tämän ryhmän mielenkiinnon säilyttämiseksi. Liian helppojen töiden tekeminen ei pidemmän päälle olisi mielekäästä. Ja myös laatuajattelulla oli vaikutusta töiden suunnittelussa ja materiaalien valinnassa. Tietenkin taloudellisuus oli pidettävä mielessä, mutta käytettävissä olevien resurssien mukaan oli tarkoitus saada mah-

dollisimman laadukkaita töitä aikaan, joista olisi iloa vielä kurssin jälkeenkin kurssilaisille. Kurssi oli suunnattu aikuisille, joten työt oli suunniteltava myös siltä pohjalta.

Toisella kurssikerralla saimme neljä uutta kurssilaista. Kolme heistä tuli samasta kehitysvammaisten asuntolasta taksilla. Asuntolasta oli tiedusteltu, että onko meidän mahdollista kurssikerroilla olla heitä vastassa ulkona ja kurssin loputtua saattaa heidät taksille. Luonnollisesti lupauduimme. Tämä on esimerkki hyvin pienestä asiasta, joka mahdollistaa heidän osallistumisensa Työväenopiston kurssille. Kurssilla, jossa on pelkkä opettaja, ei olisi mahdollista edes tämänkaltaiseen pieneen erityisjärjestelyyn. Monesti hyvin pienillä tukitoimilla myös erityisryhmiin kuuluvat jäsenet voisivat osallistua kaikille suunnatuille kursseille. Osa ryhmäläisistä saapui kurssille itsenäisesti kävellen tai linja-autolla. Osa kulki autokyydillä. Porin Työväenopisto sijaitsee hyvien yhteyksien keskellä Porin keskustassa, joten sijainti kurssille oli erinomainen. Saimmekin heti tutustua toisiimme erityisessä tilanteessa, kun jäimme jumiin hissiin 40 minuutiksi, ennen kuin korjaaja tuli päästämään meidät pulasta. Hyvin selvisimme tilanteesta, joka olisi voinut olla hyvinkin ahdistava kokemus jollekin. Ohjaajien taidot joutuivat heti koetukselle, miten saada ryhmä vieraita kurssilaisia selviämään rauhallisena poikkeustilanteessa. Jos hississä olisi ahdistus päässyt vallalle, kenties jokin kurssilaisista ei olisi halunnut edes tulla enää toista kertaa kurssille. Onneksi niin ei käynyt, vaan tilanteesta selvittiin rauhallisuudella ja huumorilla.

Neljäs uusi kurssilainen oli kuullut kurssista ensimmäisellä kerralla mukana olleelta ystävältään. Kurssilaisia oli nyt siis 10 ja päätimme, että osallistujamäärä ei voi enää kasvaa. Käytössämme oleva luokkatila ei ollut kovin iso ja avustamisen tarve kasvoi ryhmäkoon kasvaessa. Yksi kurssilainen sanoi, että hänen tuttunsa oli myös kiinnostunut kurssista ja sanoimme siihen, että hän saa vielä tulla, mutta enempää emme voi ottaa uusia.

Riikka oli tehnyt joka kertaa varten hyvät työohjeet, jotka olivat selkeästi työvaiheittain ja joissakin oli myös kuvia. Kurssilaiset saivat aina mukaansa ohjeet. Ajatuksena oli, että jos he innostuvat tekemään näitä töitä kurssin ulkopuolellakin niin silloin heiltä löytyvät ohjeet muistin virkistykseksi. Olimme päättäneet, että pyrimme avus-

tamisen ohessa myös itse tekemään kurssilla tehtäviä töitä, aina silloin kun tehtävä työ sen mahdollistaa. Saamme samalla myös itse opeteltua erilaisia kädentaitoja ja tekniikoita. Hyväkään ohje ei meidän mielestämme korvaa sitä, että on itse saanut tehdä ja oppia tekemisen kautta. Tekemällä huomaa myös paremmin mahdolliset virheet, joita ei ohjeissa lue tai sitten voi löytyä jokin toinen ja itselle paremmin sopiva tapa tehdä työ kuin mitä ohjeessa sanotaan. Työskentelyn hyvään alkuun saaminen oli tärkeää, koska jos alku oli kovin takkuista, saattoi kurssilaisen kärsivällisyys olla koetuksella. Se taas saattaa vain lannistaa ja viedä innostuksen.

Kurssi oli siis vihdoinkin päässyt kunnolla vauhtiin ja kaikki kurssilla olijat, ohjaajat mukaan lukien, olivat intoa täynnä. Kurssilaisista toiset tarvitsivat enemmän apua kuin toiset. Moni kykeni hyvin itsenäiseen työskentelyyn ja tarvitsi vain välillä pientä avustusta. Töiden tekemisen lomassa pääsimme hyvin tutustumaan toisiimme. Saimme huomata, miten ihania persoonallisuuksia kurssilaiset olivat. Välillä oli tarpeen ottaa huumori avuksi, kun työ ei ottanut edistyäkseen tai sitten vauhtia oli liikaa. Työn tekemisen lomassa ei aina huomannut, miten esimerkiksi vesi valui syliin ja pitkin lattiaa. Pieni mehu- ja keksitauko antoi monesti myös voimaa jatkaa työskentelyä. Hienointa oli, että heti ensimmäisestä kerrasta saimme huomata, että käsillä tekemisestä oltiin innostuneita. Nopeasti selvisi myös, että kurssista puhuttiin myös paljon kurssikertojen välillä. Syksyn aikana käynnit erilaisissa toimintayksiköissä, asuntoloissa ja kontaktit sosiaalialalla toimiviin henkilöihin kertoivat hyvin positivistista kieltään. Tietoisuus kurssista oli levinnyt jo laajalle. Kuulimme pelkkää hyvää palautetta ja monet olivat sitä mieltä, että vihdoinkin Poriin on saatu tämänkaltaista harrastustoimintaa. Taidetta ja käsillä tekemistä oli selvästi kaivattu jo kauan.

Toiset kurssilaiset kuuntelivat hyvin tarkasti ohjeita ja pyysivät apua heti, kun sitä tarvitsivat. Joukkoon mahtui kuitenkin niitäkin, jotka jäivät vain istumaan hiljaa eivätkä pyytäneet apua. Ohjaajan tehtävä oli tarkkailla töiden edistymistä ja tarjota apua, kun tilanne siltä näytti. Yhdellä kurssilaisella oli aina hyvin selkeä kuva siitä, miten hän työnsä teki. Hän ei pyytänyt apua, vaikka ei olisikaan täysin ymmärtänyt ohjeita. Hän ei usein pitänyt siitä, että työskenteleminen keskeytettiin ja annettiin ohjeita. Hänelle oli tärkeää antaa työrauha ja mahdollisuus itse suunnitella oma työnsä. Hänestä huomasi, miten antaumuksella hän teki töitään. Jokainen kurssilainen tarvitsi tukea ja ohjausta työskennellessään. Jokaisen kohdalla se tarkoitti hieman eri asioi-

ta. Jollekin oli tarpeen sanallinen ohjaus, toinen saattoi tarvita konkreettista apua materiaalien valinnassa ja työn aloittamisessa. Välillä piti myös hidastaa tekemisen vauhtia, kun kaikki eivät olisi aina malttaneet keskittyä tekemiseen. Joku toinen saattoi taas tarvita kannustusta työn jatkamisessa, kun tekeminen meinasi jäädä suunnittelun asteelle. Joskus oli myös hieman pysäytettävä tekemistä ja ohjattava, jos tekeminen oli aivan jotain muuta kuin oli tarkoitus. Pyrimme siihen, että kurssilaiset saavat toteuttaa itseään niin pitkälle kuin mahdollista, mutta joissakin tilanteissa oli puuttuttava tekemiseen.

Eräällä kurssilaisella uudet tilanteet saattoivat laukaista eräänlaisen ahdistuskohtauksen. Hänen silmänsä alkoivat räpyttää ja hän sanoi, että näin aina joskus käy eikä hän saa sitä loppumaan. Hän kertoi olonsa muuttuvan huimaavaksi ja epätodelliseksi. Hän oli hermostunut, koska tällaista tapahtui ja paikalla oli paljon muita ihmisiä. Yhden kerran paniikin laukaisi se, kun hänen piti ommella ohjaajan avustuksella ompelukoneella. Tilanne oli hänestä liian vaikea ja lopulta ohjaaja ompeli hänen puolestaan. Onneksi tällaisia tilanteita ei sattunut kuin muutaman kerran eivätkä ne kestäneet kuitenkaan kauaa. Meitä muita hänen paniikkinsa ei häirinnyt, mutta hänen itsensä vuoksi oli hyvä, ettei sitä tapahtunut monta kertaa, jotta kynnys tulla kurssille tulosta ei kasvanut paniikin pelossa. Jos paniikkikohtauksia iskee monta kertaa samassa paikassa, on hyvin todennäköistä, että niitä paikkoja aletaan välttää kohtausten pelossa. Kurssilainen rauhoittui ja tilanne laukesi sillä, kun ohjaaja meni hänen vierelleen jakamaan ahdistavan hetken kurssilaisen kanssa. Tämä kurssilainen piti kovasti eläimistä ja niistä puhuminen sai hänet heti unohtamaan muut asiat. Paniikkikohtaus meni nopeasti ohi, kun sai kurssilaisen itse puhumaan ja katkaistua ajatusten kääntymisen paniikin puolelle. Kurssin edetessä me kaikki opimme tuntemaan toisemme paremmin ja ohjaajat oppivat ennakoimaan monia tilanteita eikä tämä kurssilainen enää keväällä saanut paniikkikohtauksia.

Kurssin vanhin osanottaja tarvitsi ohjaajien apua hyvin vähän. Hän halusi työskennellä rauhassa ja hän sanoi, kun tarvitsi apua. Hän ei pystynyt luokkatilan ahtauden vuoksi liikkumaan itsenäisesti rollaattorillaan siellä ja useimmiten hän tarvitsi apua vain alkutilanteessa, kun valittiin työmateriaaleja. Hän halusi suunnitella työnsä itse ja hyvin huolella. Hänellä jäi työ usein kesken, jota hän jatkoi seuraavalla kerralla. Hän sanoi joskus, että tekee mieluummin muutaman työn vähemmän kuin muut, sillä

hän halusi paneutua aina kunnolla työn suunnitteluun ja toteutukseen. Hänen työnsä olivatkin aina todella upeita, sillä ne olivat yksityiskohtaisesti suunniteltuja ja viimeistelyjä. Osa kurssilaisista halusi tehdä nopeasti kaiken. Aina välillä ohjaajan avun saaminen kesti ja kurssilaisen hermot saattoivat olla koetuksella, kun joutui odottamaan vuoroaan.

Kurssille mahtui monenlaista tekijää. Jollekin työn laatu oli tärkeintä ja toiselle taas tekeminen tuotti suurinta iloa. Kurssille osallistuneelle miehelle tärkeintä oli, että työt olivat käytännöllisiä ja hän sai ne itselleen omaan kotiinsa. Hän piti selvästi eniten ”hyödyllisistä” töistä kuten pannumyssy tai tarjotin, koska nämä työt tulivat käyttöön hänen kodissaan. Tämä mies puhui aina pirtistään ja kuinka hän keittelee siellä pannukahvia. Maalaistalo ja kaikki siihen liittyvä näkyivät aina hänen töissään. Käytännöllisyyden lisäksi tärkeää oli, että työt olivat omaan kotiin suunniteltuja. Töiden värimaailma oli tarkkaan mietitty ja jopa paikka, minne valmis työ tulisi sitten kodissa. Moni kurssilaisista työskentelee päivätoimintakeskuksissa ja he tekevät siellä käsitöitä myyntiin. Mielestämme yksi tärkeimmistä asioista kurssilla oli se, että kerran he saavat suunnitella ja toteuttaa itselleen mieluisia töitä.

Toisinaan kävi niin, että jokin työ ei ottanut sujuakseen. Esimerkiksi yhden kerran kurssilainen ei saanut savityötään juuri sellaiseksi kuin halusi vaan se hajosi jatkuvasti. Kurssilainen alkoi ärsyyntyä ja hän tiuskaisi vieruskaverilleen jotain, kun tämä yritti auttaa. Ohjaajan avustuksella työ saatiin valmiiksi ja hän saattoi siirtyä tekemään jotain muuta. Tämä kurssilainen oli aina innostunut ja ajattelimmekin, että hänellä oli vain huono päivä ja siksi savityö ei ottanut onnistuakseen. Kurssilaiset olivat harvoin huonotuulisia, sillä he pitivät kurssista ja käsillä tekemisestä. He uppoutuivat työn tekemiseen ja siinä sai unohtaa päivän kiireet tai muut ikävät asiat. Kurssin edetessä opimme, kuka piti enemmän pienestä näpertelystä tai vähemmän vaivalloisista töistä. Jokainen teki työnsä omalla tavallaan ja omien taitojensa mukaan.

Joka kerran jälkeen tunsimme toisemme hieman paremmin ja me ohjaajat opimme, kuka tarvitsi enemmän apua, kuka työskenteli hitaammin ja kuka halusi tehdä kaiken mahdollisimman itsenäisesti. Annoimme kurssilaisten olla luovia ja tehdä myös oman päänsä mukaan aina kun se vain oli mahdollista. Tarkoitus oli, että kurssilaiset saivat kädentaidon kokemuksia ja nauttivat käsillä tekemisestä. Saimme huomata,

että kurssilaisilla oli paljon omia ideoita eivätkä he aina tyytyneet valmiiseen malliin. Jokaisella kerralla yhdestä samanlaisesta ohjeesta syntyi joukko hyvin erilaisia töitä.

Tuen ja ohjauksen tarve vaihteli tehtävän työn mukaan, mutta kaksi ohjaajaa opettajan lisäksi kurssilla tarvittiin. Joskus kun toinen ohjaajista oli pois, huomasi välittömästi yhden ohjaajan olevan liian vähän. Silloin kurssilaiset joutuivat odottamaan vuoroaan. Kertaakaan emme tunteneet olevamme turhaan kurssilla mukana. Ohjauksen lomassa pyrimme tekemään myös itse töitä, mutta läheskään aina se ei ollut mahdollista. Oman työn tekeminen oli aina toissijaista. Kurssilaisen tarvitessa apua, oman työn tekeminen keskeytettiin.

Viimeisellä kurssikerralla vietimme pikkujoulua ja herkuttelimme glögin ja joulutorttujen kera. Syksyn aikana olimme toteuttaneet hyvin monenlaisia töitä erilaisilla tekniikoilla. Teimme sisustuspalloja ja rytmimunasoittimia huovuttaen. Kokeilimme myös levyhuovutusta ja teimme patalaput. Lähes kaikki koittivat myös neulahuovutustekniikkaa. Teimme metallilangasta koruja, joita koristelimme helmillä. Olimme muotoilleet savea ja maalasimme siitä tehtyjä esineitä. Valmistimme paperimassasta koristekulhot, jotka maalasimme ja lakkasimme. Tauluja ja kuvia teimme marmo-roimalla ja maalaamalla.

2.3 Kurssi saa jatkoa

Kurssin oli tarkoitus kestää vain syyskauden, mutta lokakuussa 2009 saimme kuulla, että se tulee jatkumaan myös keväällä, koska osallistujia oli ollut niin hyvin ja kurssin palaute hyvää. Kurssilaiset olivat iloisia kuullessaan tämän tiedon ja me ohjaajat päätimme oitis jatkaa myös kevätkaudella 2010. Joulutauon lähestyessä kyselimme vielä kurssilaisten jatkoaikeista ja tiesimme jo, ketkä varmasti tulisivat jatkamaan kurssilla. Kuusi kurssilaista muodosti selkeästi ydinporukan, joka oli lähes aina paikalla ja innostunein kurssista. Valitettavasti jäljelle jääneistä neljästä, kaksi oli jo lopettanut kurssin ja kolmas ei enää luvannut jatkaa keväällä. Neljännen kurssilaisen kohdalla oli ilmennyt ongelmia toisen kurssilaisen kanssa kurssin ulkopuolella ja hän vielä epäröi jatkamisestaan. Kolmen lopettaneen kohdalla ymmärsimme, miksi he lopettivat. Ryhmä oli selvästi liian erilainen heille, sillä kaikki muut tulivat kehitysvammaisille tarkoitetuista asuntoloista. Näillä kolmella olisi ollut mahdollisuudet

osallistua Työväenopiston kaikille avoimena oleville kursseille, mutta arvoitukseksi meille ohjaajille jäi, miksi he olivat tulleet erityistä tukea tarvitsevien ryhmään. Syyinä saattoi olla esimerkiksi osallistumisen pelko. Heidän lopettamisensa jäi meitä kaikkia kovasti harmittamaan.

Kevätkauden suunnitteleminen oli huomattavasti helpompaa, kun tunsimme kurssilaiset ja olimme saaneet myös heiltä ideoita kevätkaudelle, jotka huomioitiin kevättä suunnitellessa. Pidimme syyskauden loputtua suunnittelupalaverin ja keskustelimme samalla kurssin sujumisesta. Keväällä luvassa oli puhallusmaalausta, narupainantaa, kankaanpainantaa eri tekniikoilla, lasimaalausta itse tuotuun lasiesineeseen, jääkaappimagneetti Cernit-massasta, pääsiäiskoristeita huovuttamalla, paperinarupallot sekä mosaiikkityö.

KUVA 4. Kevätnäyttely.

Kevätkauden alkaessa saimme uuden kurssilaisen. Kolme oli tässä vaiheessa lopettanut kurssin. Kurssilaisia oli siis yhteensä kahdeksan. Jaoin kurssilaisille kevään ohjelman ja vaihdoimme tietenkin kuulumisia pienen tauon jälkeen. Jälleen kurssilai-

set halusivat järjestää näyttelyn kevätkauden viimeisellä kerralla, joten sellainen päätettiin järjestää.

Riikalla oli erityisluokanopettajan työn vuoksi kokemusta erityisryhmien opettamisesta ja ohjaamisesta. Haastattelimme Riikkaa kurssin loputtua ja halusimme tietää, miten tällaisen aikuisryhmän opettaminen mahdollisesti poikkeaa lapsiryhmän opettamisesta. Riikka oli yllätynyt itsekin siitä, miten samanlaista aikuisryhmän opettaminen oli. Tässä kädentaitojen ryhmässä olivat samat asiat nousseet tärkeiksi kuin lastenkin kanssa. Strukturointi valmiiden ohjeiden mukaan ja toisinaan ohjeiden kirjoittaminen myös taululle oli tärkeää heti tuokion alussa, jotta kurssilaiset tiesivät, mitä sillä kerralla oli luvassa. Riikalla oli usein mukana malli valmiista työstä. Yksilöllinen ohjaus mallittamalla oli hyvä keino saada työ alkuun ja kurssilainen saattoi sitten tämän jälkeen työskennellä mallin mukaan itsenäisesti. Ennakointi ja muutoksiin valmistautuminen hyvissä ajoin oli myös tärkeää, sillä kurssilaisille oli tärkeää tietää, mitä seuraavaksi tulee tapahtumaan. Näiden keinojen avulla he saattoivat työskennellä rauhassa. (Ruotsalainen henkilökohtainen tiedonanto 20.5.2010) Ohjaajat eivät keskeyttäneet kurssilaisten hyvässä vauhdissa ollutta työskentelyä. Jokainen piti mehutaun siinä kohtaa, kun parhaimmaksi koki.

Keväällä 2010 saimme tietää, että kurssi tulee jatkumaan syksyllä 2010 ja mahdollisesti myös laajenemaan. Palaute oli ollut niin positiivista ja kurssi oli koettu hyvin mielekkäänä. Riikka tulisi jatkamaan kurssin opettajana. Kyselimme kurssilaisilta alustavasti, kuinka moni aikoo jatkaa vielä syksyllä ja kaikki sanoivat jatkavansa. Avustavia käsiä tarvitaan opettajan avuksi ainakin kaksi paria. Toivottavasti opiskelijoissa riittää innostusta lähteä mukaan tällaiseen toimintaan ja mahdollisesti ansaita vapaasti valittaviin pisteitä samalla. Ja vaikka kyseessä on kädentaitojen kurssi, mukaan mahtuu sellainenkin, jolla ei niitä kovin paljon entuudestaan ole. Tärkeintä on yhdessä tekeminen ja opetteleminen.

2.4 Kurssilaisten muodostama ryhmä

Ryhmä määritellään joukoksi yksilöitä, joilla on keskinäistä vuorovaikutusta sekä yhteinen tavoite. Ryhmän jäsenillä on käsitys siitä, ketkä kaikki kuuluvat ryhmään. Ryhmän koko, tarkoitus, rajat, säännöt sekä työnjako vaihtelevat ryhmän tarkoituk-

sen mukaan. (Kopakkala 2008, 36-37.) Ryhmällä on aina jokin tarkoitus, miksi se on olemassa. Sosiaalisen ryhmän tarkoituksena on ryhmäläisten virkistys sekä mahdollisuus sosiaaliseen kanssakäymiseen. Ryhmä voi lieventää sen jäsenten sosiaalista eristäytyneisyyttä ja tarjota myönteisiä kokemuksia sosiaalisesta kanssakäymisestä. (Mäkinen, Raatikainen, Rahikka & Saarnio 2009, 147-150.)

Kädentaidon kurssilaiset muodostivat ryhmän, jonka tarkoituksena oli tarjota mielekäs vapaa-ajan harrastus sekä uusien, kodin ulkopuolisten, sosiaalisten kontaktien luominen. Ryhmässä oli selkeä työnjako: Riikka toimi opettajana, jolla oli kaksi avustajaa ja kurssilaiset tekivät töitä. Ideoiminen oli aluksi vain opettajan tehtävä, mutta kurssin edetessä, ryhmäläiset alkoivat yhä enemmän tuoda yksilöllisiä ideoita esille. Kurssin maksimikooksi määriteltiin kymmenen henkeä. Kurssilla ei ollut virallisia sääntöjä, mutta sellaisina voidaan pitää esimerkiksi sitä, että antaa toisille työrauhan ja kunnioittaa myös toisten tekemistä.

Uuden ryhmän aloittaessa toimintaansa sen jäsenillä on erilaisia odotuksia ja käsityksiä tulevasta ryhmästä. Näihin vaikuttavat esimerkiksi ryhmäläisen aikaisemmat kokemukset muista ryhmistä. Jokainen haluaa tulla hyväksytyksi omana itsenään ja miettii: kelpaanko jäseneksi tai kelpaako tämä ryhmä minulle. Ohjaajalla on tärkeä rooli varsinkin ryhmän alkuvaiheessa. Vuorovaikutus ja kiinnostus kohdistuvat ensin vahvasti häneen. Ryhmäläiset ikään kuin etsivät häneltä vihjeitä oikeasta tavasta olla ryhmässä. Hänen pätevyyttään ja luotettavuuttaan myös arvioidaan. Ryhmäläiset haluavat, että ohjaajalla on homma hallussaan, jotta he tuntevat olonsa turvalliseksi ryhmässä. (Kopakkala 2008, 57-64.) Kurssin käynnistymistä auttoi suuresti se, että tällaista kurssia oli jo jonkin aikaa odotettu alkavaksi, joten kaikki olivat hyvin motivoituneita tulemaan mukaan.

Ryhmän alkuvaiheessa sen jäsenet ovat epävarmoja ja toisiaan tarkkailevia. He hakevat toisten hyväksyntää ja omaa paikkaansa ryhmässä. (Kaivola 2003, 46-50.) Kädentaidon Kokemuksia -kurssilla toisiin tutustuminen kävi yllättävän nopeasti, mikä johtui siitä, että osa kurssilaisista oli entuudestaan tuttuja toisilleen. Tutustumisvaihe olisi ollut pidempi, jos kaikki olisivat olleet vieraita toisilleen, koska ihminen tutustuu vain yhteen ihmiseen kerrallaan. Ryhmässä jokainen haluaa liittyä toisiin ja olla osa ryhmää, mutta toisaalta ihmisellä on tarve säilyttää itsenäisyytensä. Tärkeää on,

että jokainen löytää itselleen sopivan ja riittävän turvallisen aseman ryhmässä. Ryhmä on syntynyt, kun sen jäsenet tuntevat kuuluvansa ryhmään, hyväksyvät muut ryhmän jäsenet ja sen vetäjän. (Kopakkala 2008, 58, 66-67.)

Jokainen tuo ryhmään mukanaan oman persoonansa. Ryhmäläiset ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Vuorovaikutusta ei ole pelkästään toisten kanssa puhuminen vaan sitä on myös vaihtelu, eleet, ilmeet, liikkeet ja teot. Pienessä ryhmässä vuorovaikutus on kiinteämpää, koska ryhmäläiset tuntevat toisensa paremmin kuin suuressa ryhmässä. Ryhmässä tapahtuva vaikuttaa sen yksittäiseen jäseneseen, joka pyrkii mukautumaan ja sopeuttamaan toimintaansa ryhmän mukaiseksi. Toisaalta yksilö pyrkii samanaikaisesti muuttamaan ryhmää omien kiinnostustensa ja tavoitteidensa suuntaiseksi. (Kaivola 2003, 50-51.)

Kädentaidon Kokemuksia -kurssilaiset olivat eri-ikäisiä ja joukkoon mahtui sekä hiljaisia että puheliaampia kurssilaisia. Kurssilla oli hyvä ja avoin ilmapiiri. Ryhmässä sai jokainen puhua tai olla puhumatta. Työnteon lomassa sekä erityisesti mehtauoililla tuli usein keskusteltua ja naurettua mitä erilaisimmille asioille. Ryhmäläiset antoivat vieressä istuvan tehdä omaa työtään eivätkä he yleensä puuttuneet toistensa työntekoon. Neuvoa kysyttiin vain ohjaajalta. Yksi kurssilainen muutaman kerran kommentoi toisen ryhmäläisen työskentelyä ja se koettiin häiritsevänä varsinkin jos tekeminen ei oikein sujunut tai se oli vaikeaa. Valmiita töitä tuli usein ihasteltua yhdessä ja kurssilaiset olivat hyviä antamaan positiivista palautetta toisilleen. Toisen onnistumisesta iloittiin vilpittömästi. Tekijälle myönteisen palautteen saaminen on merkityksellistä.

Työskentelytilana olevan luokkahuoneen ovi oli aina avoinna käytävälle, missä oli muita ryhmiä koolla omissa luokissaan. Välillä joku ohikulkija saattoi tulla katselemaan ovelle, mitä me olimme tekemässä. Tämä ei kuitenkaan häirinnyt kurssilaisia. Heistä luultavasti tuntui vain hienolta, että joku ulkopuolinen oli kiinnostunut heidän tekemisistään. Moni kurssilainen ei tuntunut edes huomaavan näitä satunnaisia ja lyhyitä vierailuja, sillä he olivat yleensä hyvin keskittyneitä omaan työhönsä. Jokainen kurssilainen oli löytänyt luokassa oman paikkansa, missä sai työskennellä rauhassa.

Kurssin tarkoitus oli tarjota harrastusmahdollisuus erityistä tukea tarvitseville aikuisille. Parhaimmillaan harrastusryhmä voi tarjota myös tukea ja läheisyyttä, voimaantumista sekä motivaatiota ja toivoa jäsenelleen. Kiinnostus ryhmien käyttöön asiakastyössä sosiaalialalla kasvaakin jatkuvasti. Ryhmätoiminta on koettu hedelmälliseksi keinoksi saada aikaan muutosta erilaisten asiakasryhmien elämäntilanteeseen. (Mäkinen ym. 2009, 147-148.) Kädentaitojen kurssin tavoite ei ollut toimia vertaistukiryhmänä, mutta toivoimme sen kuitenkin jossain määrin toimivan myös sellaisena. Vertaistukiryhmät ovat usein ongelmanratkaisuryhmiä, mutta yhtä lailla ne voivat olla myös yhdessäolo- ja aktiviteettiryhmiä, joiden avulla saattaa syntyä uusia yhteyksiä ja sen kautta ihmisen eristäytyminen vähentyä. Kurssi toimi vertaistukiryhmänä tarjoten uusia sosiaalisia suhteita sekä mahdollisuuden kuulua yhteisöön tasavertaisena ja merkityksellisenä yksilönä. (Laimio & Karnell 2010, 16-19.) Itsensä kehittämiseen tähtäävissä ryhmissä tärkeää on ilo ja yhdessäolo. Ryhmään tuleminen on vapaaehtoista. Ryhmän jäsenillä ei useinkaan ole yhteistä elämänhistoriaa ja heitä yhdistää tarve päästä mukaan ryhmän muodostamaan yhteisöön. (Jyrkämä 2010, 25-26.)

Vertaistukiryhmien määrä on kasvanut merkittävästi 1990-luvun alun laman jälkeen. Vertaistukiryhmistä ja niiden vaikutuksista ollaan kiinnostuneita. Tutkimus on tuonut näkyväksi ryhmätoiminnan merkitykset siihen osallistuneille. Keskeisiä merkityksiä ovat muun muassa yhteisöllisyys, ystävyys sekä kansalaistoiminta. Kädentaidon Kokemuksia -kurssi tarjosi kurssilaisille kaikkea tätä. Vertaistukiryhmässä on tärkeää, että ryhmään osallistujat tuovat yhteiseen käyttöön ideansa ja panoksensa toiminnan toteutumiseen. (Jyrkämä 2010, 26-29.) Riikka toimi kurssin opettajana ja hän oli laatinut selkeän ohjelman, mitä jokaisella kerralla tehtiin. Kurssilaiset saivat kuitenkin kertoa omia ideoita ja toiveita, joita pyrittiin mahdollisuuksien mukaan toteuttamaan. Kurssin edetessä huomasin selkeästi, kuinka kurssilaisten avoimuus ja rohkeus ideoida omia töitä lisääntyi.

Ryhmässä oltiin välillä yksilöinä, toisinaan kaverin kanssa parivaljakkona. Yhteisen tehtävän lisäksi ryhmässä vaikuttavat monenlaiset tunteet ja voimat, jotka eivät ole edes tiedostettuja. Välillä ryhmässä on hyvin selkeä ja hierarkkinen roolijärjestelmä. Nämä sisäiset voimat, jotka toimivat ryhmissä itsekseen, kutsutaan ryhmädynamiikaksi. (Niemistö 2000, 17-18.) Tunnesuhteet kertovat ryhmän rakenteesta. Ryhmä-

läisten myönteinen suhtautuminen toisiinsa edistää ryhmän toimintaa ja lisää koheesiota. Ryhmän perustehtävästä riippuu kuinka paljon painoarvoa annetaan tunnesuhteiden merkitykselle. Vaikka ryhmän jäsenet ovat vastuussa omista tunteistaan, he ovat myös vastuussa ryhmästä. (Niemistö 2000, 124.) Ryhmädynamiikan kehittymisellä oli merkitystä Kädentaidon Kokemuksia -kursilla, sillä olihan ryhmän tarkoitus osaltaan tuoda myös vertaistukea tekemisen ohella.

Nykyisin puhutaan paljon yhteisöllisyyden katoamisesta ja yksilöllisyyden korostamisesta. Kaikki eivät kuitenkaan ole asiasta yhtä mieltä. Itse asiassa ilmassa on merkkejä siitä, että yhteisöllisyyden ideat elävät uutta kukoistusta. Ihmiset ovat halukkaita liittymään yhteen erilaisiin vapaamuotoisiin yhteisöihin ja nykyajan yhteisöllisyys näkyy haluna kuulua johonkin ryhmään. Yhteisöllä on tyypillisesti jokin yhteinen toiminnan kohde, kuten harrastus. Jokainen sitoutuu mukaan omista lähtökohdistaan ja kiinnostuksensa pohjalta. Sosiaalialan työssä yhteisöllisyys on väline sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen sekä uusien ihmissuhteiden ja sosiaalisten verkostojen rakentamiseen. (Mäkinen ym. 2009, 152-155.)

KUVA 5. Korusydän metallilangasta.

KUVA 6. Lasimaalausta – pizzalautanen.

KUVA 7. Kurssilaisen itse suunnittelema pihlajanmarjakuvio.

KUVA 8. Lasimaalauksella koristeltu lautanen.

KUVA 9. Huovuttamalla tehty patakinnas ja pannumyssyt.

KUVA 10. Mosaiikitöitä.

KUVA 11. Metallilangasta tehtyjä kaulakoruja.

KUVA 12. Huovuttamalla tehtyjä pullopiiloja.

KUVA 13. Huovuttamalla tehtyjä pääsiäismunia.

KUVA 14. Lumihiutaleita.

KUVA 15. Paperimassasta tehty koristekulho.

KUVA 16. Savilintuja.

KUVA 17. Huovuttaen tehty patalappu.

3 HARRASTAMISEN MERKITYS ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVALLE AIKUISELLE

3.1 Aikuisuus

Aikuisuuteen kuuluvat kiinteästi käsitteet täysivaltaisuus ja itsemääräämisoikeus. Aikuinen pystyy vaikuttamaan omaan ympäristöönsä ja elämäänsä sekä tekemään niitä koskevia itsenäisiä päätöksiä. Aikuisuuden ulottuvuuksiin kuuluu myös liittyminen erilaisiin yhteisöihin ja osallisuuden kokeminen. Myös erityistä tukea tarvitsevalle aikuiselle on annettava mahdollisuus aikuistumiseen, vaikka kaikki tämä ei välttämättä toteudu hänen elämässään. Hän on usein aikuisenakin riippuvainen muiden ihmisten avusta ja tuesta. Mitä suurempi tuen tarve ihmisellä on, sitä enemmän valtaa hänen elämänsä asioista siirtyy hänen itsensä ulkopuolelle. Se ei kuitenkaan saa estää tai vaikeuttaa aikuistumista. (Mehtäläinen & Taipale 2006, 111-114.)

Aikuiskasvatuksen tarkoituksena on tukea jatkuvaa muutosta ja kasvua kohti itsenäistä aikuisuutta. Aikuiskasvatuksen suunnitelma NOVA muodostuu sanoista **N**ormalisaatio, **O**sallistuminen, **V**uorovaikutus ja **A**ikuisuus. Normalisaatio tarkoittaa, että vammaiset ihmiset voivat elää samalla tavalla kun muutkin ihmiset ja että heidät hyväksytään sellaisina kuin he ovat yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi. Osallistuminen on yhteisöön integroitumista ja vuorovaikutuksessa olemista ympäristön kanssa. Vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa on välttämätöntä ihmisen kasvulle aikuisuuteen. Aikuiskasvatuksen keskeinen periaate on, että aikuisuus tulee mahdollistaa ihmisen vamman vaikeusasteesta huolimatta. (Lehtinen & Pirttimaa 1995, 8, 22, 49.)

Ihminen kokee elämänsä laadukkaaksi, kun hän voi kokea oman olemassaolonsa ja oman toimintansa jollakin tavalla merkitykselliseksi ja tärkeäksi. Aikuisen elämässä elämänlaatu merkitsee itsenäisen aikuisuuden toteutumista. Itsenäisyys ei edellytä ihmiseltä omatoimista suoriutumista ympäristössään vaan se tarkoittaa ennen kaikkea ”sisäistä” itsenäisyyttä. Ihminen saa kasvaa ja olla oma persoonansa. Vammaisen henkilön aikuisuus on usein tasapainoilua mahdollisimman suuren itsenäisyyden ja toisista ihmisistä riippuvaisena olemisen välillä. (Lehtinen & Pirttimaa 1995, 8.)

Erityistä tukea tarvitsevan nuoren aikuistumiseen liittyvät samat murheet ja ilot kuin muillakin aikuistuvilla nuorilla: kapinointia, haaveilua, irtiottoa arjesta ja vanhempien holhouksesta, monenlaisia ystäviä, luvattomia kokeiluja, rakastumisia, erehdyksiä, pettymyksiä, tulevaisuuden suunnitelmia ja uusien taitojen oppimista. Erityistä tukea tarvitsevalta nuorelta saattaa puuttua tavallisen elämän tietoja ja taitoja, joita toiset ihmiset oppivat vuosien varrella huomaamattaan. On tärkeää antaa nuorelle mahdollisuus myös ”väärin” valintojen tekemiseen ilman, että hän kokee itsensä epäonnistuneeksi. Elämään kuuluu harjoittelu ja oppiminen erehdysten kautta. Itsenäisen elämän saavuttaminen edellyttää, että ympäristö antaa nuorelle tilaa kasvaa omaa tahtiaan aikuisuuteen. (Lampinen 2007, 148-153.)

Itsenäisen elämän aloittaminen edellyttää paljon opettelua kuten asioiden tärkeysjärjestyksen oivaltamista. Merkittävin tuki aikuistuvalla nuorelle tulee hänen lapsuudenkodistaan sekä lähiyhteisöltä. Erityistä tukea tarvitsevan nuoren on usein hankalaa saada välimatkaa vanhempiinsa ja hän joutuu tekemään moninkertaisen työn uskaltautuakseen irrottautua lapsuudenkodistaan. Itsenäistyvä nuori vertailee itseään myös muihin nuoriin. Erityistä tukea tarvitsevalla nuorella saattaa tulla väsymystä ja turhautumista omaan erilaisuuteensa. Vanhempien tulee antaa lapselleen viesti, että hän pärjää, kunhan yrittää parhaansa ja ottaa vastuun tekemisistään. Aikuisuus ei tarkoita sitä, että ihminen hallitsee koko elämänsä. Elämäntaitojaan voi aina kehittää ja todellista rohkeutta on myöntää pelkäävänsä. Rohkea ihminen uskaltaa elää tavalla, jonka hän kokee oikeaksi välittämättä ympäristöstä tulevista yhdenmukaistamisen paineista. (Lampinen 2007, 150-153.)

Erityistä tukea tarvitsevien aikuisten avun tarve vaihtelee suuresti. Siihen vaikuttavat esimerkiksi vaikeudet kommunikoinnissa ja liikkumisessa. Monet asuvat erilaisissa asuntoloissa ja he tarvitsevat enemmän tukea kuin itsenäisesti tai tuetussa asunnossa asuvat. Kaikki aikuiset eivät voi päättää asumisestaan täysin itsenäisesti ja aikuisuuteen kuuluva itsenäisyys ja yksityisyys riippuvat paljon asumisen muodosta. Asuntonlassa asuvan vaikutusmahdollisuudet jokapäiväisiin asioihin ovat pienemmät kuin itsenäisesti asuvalla. (Ahponen 2008, 144-151.) On kuitenkin huomioitava, että erityistä tukea tarvitsevien aikuisten riippuvuutta ei voida pitää vain heidän ominaisuutenaan, sillä kaikki ihmiset jossain määrin riippuvaisia toisistaan (Vehkakoski 1998, 96-97).

Yhteisö torjuu helposti niitä jäseniään, jotka ovat näkyvästi poikkeavia. Heitä kohtaan on monenlaisia ennakkoluuloja, joista on luotu sitkeästi säilyviä stereotypioita. Poikkeavasti käyttäytyviä ihmisiä kohtaan ollaan epäluuloisia ja heitä saatetaan jopa pelätä. Vuorovaikutus on usein pinnallista ja vääristynyttä, sillä vammaisen henkilön rooli on korostetusti olla riippuvainen muiden huolenpidosta. Spontaaneja sosiaalisia suhteita syntyy harvoin, sillä heidän kanssaan ei juuri olla tekemisissä. Erityistä tukea tarvitsevat ihmiset saavat usein vammaisen leiman, joka vaikuttaa hänen koko elämäänsä. Ihminen voi joutua identiteetikriisiin, jos hän itse kokee olevansa samanlainen kuin muut, mutta hänen on sisäistettävä minuuteensa jotain itselleen negatiivista ja ulkoapäin määrättyä. (Lampinen 2007, 137, 146.)

Erityistä tukea tarvitsevan aikuisen on yhtä tärkeää tuntea hallitsevansa omaa elämäänsä kuin muidenkin aikuisten. Ympäristökijät ovat yksi tärkeä osa-alue, joka vaikuttaa ihmisen elämänhallintaan ja elämäntapaan. Esteitä voi olla liikkumisessa, kommunikoinnissa tai sitten asenteissa. Huonosti toimivassa elinympäristössä omaehtoinen toiminta vaikeutuu. Aikuisen voi olla vaikeaa solmia ystävyyssuhteita, harrastaa tai löytää osallistumismahdollisuuksia. Ulkoinen elämänhallinta auttaa ihmistä hallitsemaan elämäänsä myös sisäisesti. Sisäinen elämänhallinta korostuu erityistä tukea tarvitsevan aikuisen arjessa. Hänen pitää sopeutua vamman mukanaan tuomaan toiminnalliseen vajavuuteen ja sosiaaliseen haittaan. Tämä merkitsee itsensä ja oman vajavuutensa hyväksymistä ja tunnustamista, mutta samalla myös taistelua erilaisia rajoituksia vastaan sekä niiden ylittämistä. Hyvä elämänhallinta merkitsee periaatteellisella tasolla sitä, että vammaisella on samat mahdollisuudet kuin vammattomalakin. (Loijas 1994, 24-25.) Heikko itsetunto ja siitä johtuva huono sisäinen elämänhallinta voivat aiheuttaa psyykkisiä oireita. Ihminen voi kieltää vammaisuutensa ja käyttäytyä ylimielisesti ja epäsosiaalisella tavalla. Toisille oman erilaisuuden tiedostaminen aiheuttaa ahdistuneisuutta ja aloitekyvyttömyyttä. (Kaski, Manninen, Mölsä & Pihko 1997, 107-109.)

Erityisryhmien aikuisuuden tukemisen perusajatuksena on ikätason mukainen kohtelu ja elämisen malli. Lähiympäristön tulee tukea lapsen ja nuoren omatoimisuutta sekä itsetuntoa riittävästi, jotta hänelle muodostuu positiivinen minäkuva. Hän ei ole silloin vain passiivinen vastaanottaja omissa asioissaan. Tämä on tärkeää aikuistumisvaiheessa, kun tarvitaan rohkeutta irrottautua vanhemmista ja luottamusta omaan

selviytymiseen. Lapsuudenkotiin asumaan jääminen tarkoittaa yleensä sitä, että aikuinen jää lapsen asemaan iästään riippumatta. Tämä muodostuu ongelmaksi viimeistään siinä vaiheessa, kun vanhemmat eivät enää kykene huolehtimaan lapsestaan. (Repo 2004, 400-401.)

Ympäristö voi vahvistaa lapsenomaista käyttäytymistä ja taannuttaa aikuisuuteen kehittymistä. On tärkeää, että aikuisella on mahdollisuus ikätasonsa mukaisiin harrastuksiin ja kokemuksiin sekä pukeutumiseen, sillä nämä tukevat ja lisäävät hänen osallistumismahdollisuuksia. Erityistä tukea tarvitsevan on hyvä oppia käyttämään samoja lähipalveluja kuin muidenkin. Se poistaa osaltaan tarpeetonta erilaisuutta hänen elämästään. (Kaski ym. 1997, 152.) Tärkeintä on tarjota mahdollisuus aikuisuuteen. Toisinaan aikuinen saattaa haluta hyvinkin lapsellisia asioita kuten Muumivideoiden katselu. Aikuiselle pitää tarjota oman ikätasonsa mukaisia asioita, mutta jos hän silti valitsee Muumivideoiden katselemisen, se on hänen päätöksensä, jota pitää kunnioittaa. Tärkeintä on, että on kokeiltu jotain muuta eikä heti tyydytty lapselliseen, koska kyseessä on vammaisen henkilö.

Vammaiset aikuiset osallistuvat keskimäärin vähemmän koulutukseen, työelämään ja vapaa-ajanviettoon, joten he viettävät suurimman osan ajastaan kotona. Oma asunto onkin vammaiselle aikuiselle usein tavallista tärkeämpi, joten on hyvin tärkeää löytää tarkoituksenmukainen asumismuoto. Itsenäinen asuminen ei saa kuitenkaan tarkoittaa sitä, että ihminen jätetään ikään kuin heitteille yksinäisyyteen. Asumisella tulee olla yksityisyyden lisäksi mahdollisuus tavata muita ihmisiä muutenkin kuin avun tarpeen merkeissä. Itsenäisen asumisen harjoittelussa on tärkeää kiinnittää huomiota tähän asiaan ja tukea aikuista suuntautumaan kodin ulkopuolisiin toimintoihin sekä sosiaalisiin kontakteihin. (Repo 2004, 401-403.)

Perustuslaki turvaa kansalaisille oikeuden elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja turvallisuuteen sekä yksityiselämän suojaan ja itsemääräämisoikeuteen. Vammais- palvelulain tarkoitus on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Lain tarkoitus on myös ehkäistä ja poistaa vammaisuudesta johtuvia haittoja ja esteitä. Lain mukaiset tukitoimet tulee järjestää siten, että ne tukevat vammaisen henkilön omatoimista suoriutumista. Henkilökohtaisen avustajan avulla myös vaikeavammaisen henkilön on mahdollista elää

omaehtoista elämää. Avustajan turvin yhä useampi vammaainen voi muuttaa omaan kotiin. Laki ei määrittele avustajan toimenkuvaa vaan se tekee vammaainen henkilö itse, sillä hän toimii työnantajana ja hän on oman elämänsä asiantuntija. Avustaja on työntekijä, joka avustaa. Hän on ammattiauttaja, jolla on oma näkemyksensä työn luonteesta, mutta toiminta tapahtuu aina vammaisen ihmisen ehdoilla. Avustaja ei ole ystävä tai elämänkumppani. Sosiaali- ja terveysministeriö suosittelee, että tehtävään palkattaisiin ensisijaisesti perheen tai lähiyhteisön ulkopuolelta tuleva henkilö. (Lampinen 2007, 184-191.)

Vammaisuuteen liittyy mielikuva tuottamattomista ja avuttomista ihmisistä. Tällaiset mielikuvat sopivat huonosti määriteltäessä aikuisuutta. Vammaisuuden ajatellaan olevan myös taakka sekä yhteiskunnalle että ihmiselle itselleen. Vammaisuus muuttuu kuitenkin rasitukseksi vasta silloin, kun ihminen kokee toistuvaa yhteiskunnallista syrjintää vammansa vuoksi. Syrjintää on se, että ihminen ei kykene ottamaan osaa yhteiskunnan toimintoihin ja hänet suljetaan yhteisön ulkopuolelle vammansa vuoksi. Asenteita pystytään muokkaamaan myönteisemmäksi juuri sillä, että vammaiset ja vammattomat ihmiset kohtaavat ja ovat kanssakäymisissä arkipäiväisissä tilanteissa. (Lampinen 2007, 197-199.)

3.2 Vapaa-aika ja harrastaminen

Erilaiset vapaa-ajan aktiviteetit ovat vammaisille henkilöille erittäin tärkeitä. Ne saavat aikaan tunteen merkityksellisestä tekemisestä, itsearvostuksesta ja sosiaalisesta kyvykkyydestä. Harrastusaktiviteettien sosiaaliset vaikutukset lisäävät yksilön hyvinvointia. Lähisukulaiset ja muut vammaisen henkilön kanssa yhteydessä olevat ihmiset voivat tarjota tukeaan ja rohkaista osallistumaan harrastustoimintaan. Liiallinen suojeleminen saa aikaan riippuvuuden lisääntymistä ja se taas voi vähentää tunnetta itsemääräämisestä. Tämä voi siten ehkäistä henkilön mahdollisuuksia tehdä itsenäisiä päätöksiä vapaa-ajan suhteen. (Eriksson 2008, 95.)

Vapaa-aika nähdään monesti yhtenä keskeisenä elämänlaatua määrittävänä elämänalueena. Sen mielekäs ja monipuolinen vietto nähdään virkistävänä vastapainona elämään sisältyville velvollisuuksille. Vapaa-aika tarjoaa mahdollisuuksia erilaisten sosiaalisten suhteiden luomiselle ja kehittämiselle sekä toiminnalle, jossa ihminen

voi toteuttaa ja kehittää omia kykyjään ja taipumuksiaan. Koska toiminta ja aktiivisuus voidaan nähdä myös osoituksena elämänhalusta ja elämän mielekkääksi kokemisesta, se voidaan tulkita elämänlaatua kuvaavaksi tekijäksi. Elämänlaadun kannalta on tietenkin tärkeää se, miten yksilö kokee harrastamisen, ja kokeeko sen tärkeäksi osaksi omaa elämää. (Vesala 1992, 2-3.) Tarpeen harrastaa, osallistua ja viettää vapaa-aikaansa on kuitenkin aina lähdettävä ihmisestä itsestään. Muut eivät voi sanoa, mikä on toiselle mielekästä ja sopivaa. (Loijas 1994, 130.)

Erityisryhmien mahdollisuudet osallistua erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin vaihtelevat suuresti. Osa erityisryhmistä voi käyttää lähes kaikkia tarjolla olevia vapaa-ajan palveluita, osa on taas lähes kaikesta ulkona. Ympäristön tukitoimet ja asenteet vaikuttavat erityistä tukea tarvitsevan henkilön mahdollisuuksiin olla mukana kaikille tarkoitetussa toiminnassa. Vapaa-aika voi muodostua jopa taakaksi, jos ihmisellä ei ole mielekästä tekemistä. Aikaa kulutetaan oleskellen ja televisiota katsellen. Elämänrytmi noudattelee päivästä toiseen samaa rytmiä, johon kuuluvat päivittäistoimintoista huolehtiminen. Sosiaaliset kontaktit ovat rajoittuneet varsinkin jos on työelämän ulkopuolella. Vapaa-aikaa on paljon, mutta sille ei ole käyttöä. (Loijas 1994, 119, 128-130.)

Itselle sopivan tekemisen niukka tarjonta esitetään yhtenä syynä erityisryhmien vähäiseen osallistumiseen. Yksi keskeinen osallistumisen este on rohkeuden puute ja muiden ihmisten kuvitellut tai todelliset asenteet. Ilman tuttujen ihmisten sosiaalista tukea on toisten joukkoon harrastamaan ja virkistymään meneminen erityistä tukea tarvitsevalle henkilölle vaikeaa. Sosiaalisten taitojen puute ja heikko itseluottamus saattavat ehkäistä heidän osallistumista, vaikka yhteiskunnan taholla olisikin joissakin asioissa valmiutta ja halua ottaa erityistä tukea tarvitseva henkilö huomioon. Toisaalta yhteiskunnan voimakas torjunta joissakin tilanteissa aiheuttaa erityisryhmien vapaaehtoista syrjään vetäytymistä. (Loijas 1994, 122.)

On huomattava, että harrastaminen ja osallistuminen osallistumisen vuoksi eivät ole mikään arvo sinänsä. Kaikki ihmiset kun eivät ole luonteeltaan toiminnan miehiä tai naisia. Erityisryhmiin kuuluvat henkilöt ovat yksilöitä siinä missä muutkin ja he harrastavat ja ovat yksilöinä kiinnostuneita erilaisista asioista. Erityisryhmään kuulumista ei voi lukea syyksi harrastamattomuudelle ja osallistumattomuudelle. Ongelmalli-

seksi tilanne muuttuu vasta silloin, kun joku erityistä tukea tarvitseva haluaisi harrastaa, osallistua ja vaikuttaa, mutta ei tiedä, miten missä ja mihin voisi mennä mukaan. (Loijas 1994, 123.)

Osallistumisen ja harrastamisen tärkein ei kuitenkaan ole itse toiminta, vaan ne muut elämisen mahdollisuudet, joita tämän toiminnan kautta avautuu. Osallistuminen ja harrastaminen edustavat mahdollisuuksia sosiaalisten kontaktien solmimiseen ja elämänlaadun parantamiseen. Erityisryhmiin kuuluvilla on usein ongelmia juuri sosiaalisissa taidoissa. Niiden puute aiheuttaa käyttäytymisongelmia ja vaikeuksia olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Sosiaalisten taitojen puute saattaa muodostaa vakavan ongelman, sillä esimerkiksi työssä menestyminen ja asuminen riippuvat paljolti kyvystä tulla toimeen muiden kanssa. (Ikonen 1999, 384-386.)

Harrastuksen parista voi löytää itselleen ystävän, jonka kanssa voi opetella monipuolisesti sosiaalisia taitojaan. Vuorovaikutustaidot ovat tärkeitä ystävydessä ja toisten kanssa toimiessaan ihminen löytää myös omat heikkoutensa ja vahvuutensa. (Saari-
nen 1998, 262–271.) Vammaisen ihmisen kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa liittyy useimmiten hänen avuntarpeeseen. Tasavertaisia ihmis- ja ystävyys-suhteita on vähän ja vielä harvemmin vammattomien kanssa. Vamman aiheuttama sosiaalinen haitta koetaankin monesti fyysistä vammaa ja toiminnallista vajavuutta merkittävämmäksi käytännön ongelmaksi. (Loijas 1994, 164-165.) Vammaisilla ihmisillä tulee olla mahdollisuus käyttää samoja vapaa-ajan palveluja ja ympäristöjä kuin vammattomilla ihmisillä. Tämä tulee mahdollistaa tarpeellisilla tukipalveluilla (Taipale, Topi, Alava & Aaltonen 1999, 46).

3.3 Vapaa sivistystyö

Vapaan sivistystyön laki antaa toiminnalle kolme keskeistä arvoa: tasa-arvon, moniarvoisuuden ja kansanvaltaisuuden. Vapaan sivistystyön tarjonta tulee olla kaikkien saatavilla ja osallistumismaksujen tulee pysyä tasolla, joka ei muodosta osallistumisen estettä. Se on rikasta ja monimuotoista toimintaa. Se on vapaata, jolla ei ole ulkoa asetettuja tavoitteita ja johon ihmiset osallistuvat vapaaehtoisesti. Kansansivistys on heikomman puolella. Se arvostaa arvojen moninaisuutta. Se kannustaa omaan

ajatteluun, mutta yhtäällä toisen ymmärtämiseen ja yhteisen hyvän etsimiseen. (Niemelä 1999, 50-87.)

Vapaan sivistystyön tarkoituksena on elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta edistää yksilön persoonallisuuden monipuolista kehitystä ja kykyä toimia yhteisössä sekä kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moniarvoisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa. Elinikäisen oppimisen tavoitteiksi on kuvattu persoonallisuuden kehityksen tukemista, demokraattisten arvojen vahvistamista, toimivien yhteisöjen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden lisäämistä ja innovaatioiden edistämistä. Henkisen ja sosiaalisen pääoman hankkiminen kansalaistoiminnassa asetettiin yhdeksi kehittämisen painopisteeksi, jotka on nimennyt Elinikäisen oppimisen komitea vuonna 1997. Yksilön persoonallisuuden monipuolinen kehittyminen on viime vuosikymmeninä entisestään korostunut ja se on edelleen vapaan sivistystyön ykkösehtävä. Yksilöllinen erilaisuus on arvo. Sivistys määrittellään henkiseksi pääomaksi, joka tekee mahdolliseksi kehittää yksilön persoonallisuutta. Persoonallisuuden osia ovat mm. motivaatio, temperamentti, realiteettitaju ja lahjakkuus. Persoonallisuuden piirre on myös kyky yhteistyöhön, joka luo siltaa sivistystyön yhteisölliseen tehtävään. Yksilöllisyyden kehittäminen luo erilaisia ihmisiä. Erilaisuus voidaan nähdä tällöin rikkauteena. (Niemelä 1999, 38-50.)

Sivistyksen idean ydin on kautta aikojen ollut itseään rakentava persoona, vaikka sillä on usein sanottu olleen välineellinen arvo. Viime vuosikymmenien aikana yksilön persoonallisesta kehityksestä on tullut itseisarvo. Individuaalistuminen korostaa yksilön oikeutta asettaa itse itselleen päämääränsä ja tavoitella oman olemuksensa mukaista elämää. Tämä on johtanut korostamaan valinnanvapautta, mikä näkyy myös vapaa sivistystyön oppilaitoksissa. Sen itseisarvona on monipuolisesti ja tasapainoisesti kehittynyt yksilöllisyys. Se kannustaa kehittämään myös sellaisia ominaisuuksia, joita työ tai yhteiskuntaelämä ei tarvitse. Suuntaviittoa etsitään ihmisestä itseltään. Vaikka syvällinen teoreettinen asioiden ymmärrys on niin työelämän kuin koulutuksen kannalta keskeistä, tarvitaan myös harjaantunutta aistia tehdä kaunista. Kulttuurinen tuotanto ja lisäarvo syntyvät kädentaidoista. Opetuksessa pitää ottaa huomioon myös ilmaisukyvyt tiedon rinnalla huomioon. Vapaa sivistystyö on kansalaisyhteiskunnan koulu, jonka yksi tärkeä oppiaine on sosiaalinen pääoma. Sitä syntyy kaikessa siinä toiminnassa, jossa ihmiset kohtaavat toisiaan ja kehittävät vasta-

vuoroisuutta. Vapaaehtoisella yhteistoiminnalla on näin laaja heijastusvaikutus elämään. (Niemelä 1999, 41-48.) Rehtori Marjaana Reuhkala perää kaikkien oikeutta osallistua vapaan sivistystyön opetukseen. Hän kysyy ”Miksi mekään siis keskityisimme keräämään opiskelijoiksi vain niitä, jotka pärjäävät tässä yhteiskunnassa mainiosti omillaankin?” (Reuhkala 2001, 122.)

KUVA 18. Omien lasiesineiden koristelua.

4 TAITEEN JA KÄSILLÄ TEKEMISEN TERAPEUTTINEN MERKITYS

4.1 Taide kuuluu kaikille

”Taiteen kieli on tasa-arvoinen kieli, erilaisten ihmisten mahdollisuus kommunikoida. Taiteen kielen avulla voimme ymmärtää itseämme paremmin ja tulla toisten taolta ymmärretyksi”. (Kauppinen 2007, 12.) Taide käsitetään yleensä yksilön luovaksi toiminnaksi yhteisössä. Uutta luovana toimintana taide on kulttuurin liikkeelle paneva voima. (Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta 2002, 9).

Taiteellinen luovuus on vahvimpia ihmisen kyvyistä. Taiteellisen luovuuden avulla yksilö voi tiedostaa omat voimavaransa ja saada uutta ymmärrystä tai uusia näkökulmia tuttuihin asioihin. Tunteet taiteessa ovat tärkeitä ja taiteen avulla tunteita on mahdollista vaalia ja kehittää. Suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa taide pitäisi olla tasa-arvoisesti kaikkien saatavilla. (Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta 2002, 11-12.)

Taide kuuluu kaikille ja siitä voivat nauttia kaikki ihmiset ikään, sukupuoleen tai vammaan katsomatta. Taiteen kautta voi puhumatonkin ihminen puhua ja tulla kuuluksi. Se voi olla jollekin ainoa tapa tulla ymmärretyksi. Sanonta ”Yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa” pitää hyvin paikkansa. Jokainen meistä katselee taidetta omilla silmillään ja näkee sen eri tavalla. Se, mitä toinen pitää kauniina, voi toisen mielestä olla rumaa. Maalatessaan omaa kuvaansa, taiteilija ei anna pelkästään hahmoa ulkoiselle olemukselleen vaan myös psyykkiselle minälleen. Vammaisen minäkuva voi olla rakentunut pelkästään vammaisuuden ympärille. Vammaisuus voi leimata ihmisen koko elämää ja saada hänet tuntemaan alemmuutta muihin nähden. Taiteen avulla ihminen voi löytää uusia puolia itsestään, jonka seurauksena käsitys itsestä monipuolistuu. Ihminen oppii arvostamaan itseään ja erilaisuuttaan. (Ahponen 2008, 183.)

KUVA 19. Tomusokeriliuksella ja peiteväreillä maalattua.

Tekemisen kautta joudumme näkemään maailmasta uudenlaisia asioita, itsessämme muotoutuu uusia piirteitä. Taiteen tekeminen on asioiden aidosti tekemistä. Se kehittää kokonaisuuden ja sen olennaisten piirteiden hahmottamisen taitoa, ns. teoreettista ajattelua. Taide kehittää tarkkaavaisuutta, keskittymiskykyä ja kärsivällisyyttä, tyytyväisyyden taitoa. Taiteen tekeminen opettaa myös lepäämisen taitoa. Taiteen luomisessa olet irrottautuneena henkilökohtaisista ja ulkonaisista huolista ja pysähdyt aktiivisesti ja samalla se opettaa elämään presensissä. Kun ihmisessä vahvistuu kyky ymmärtää erilaisuutta ja tulkita samanlaisia ilmiöitä toisistaan poikkeavin tavoin, kehittyvät myös suvaitsevaisuus ja erilaisuuden kunnioittaminen. (Venkula 2003, 46-58.)

4.2 Taiteen ja kulttuuritoiminnan terapeuttisuus

Mantere (191,113) kirjoittaa kuvan tekemisestä terapeuttisessa kontekstissa. Terapeuttisuus on terapiaa yleisempää ja väljempää sekä vähemmän määriteltyä keinoiltaan ja tavoitteiltaan. Keskeisin merkitys terapeuttisuudessa on ihmisen aidomman, sisimmän minuuden vahvistamisessa ja sen esiin auttamisessa.

KUVA 20. Marmorioimalla tehty tausta ja sen päälle piirretty tussilla.

Taide voi toimia terapeuttisena elementtinä, sillä sen avulla ihminen voi ilmaista itseään tietoisesti ja alitajuisesti. Taideterapiassa keskeinen ajatus on, että jokainen ihminen kykenee heijastamaan sisäiset ristiriitansa visuaaliseen muotoon. Taiteen tekemisessä tärkeintä on henkilö ja prosessi, ei lopputulos. Terapiassa ei ole tarkoitus että, terapeutti analysoi valmista työtä mahdollisimman tarkasti. Syntynyttä teosta tutkitaan yhdessä ja siitä keskustellaan. Totuus on, että ainoastaan tekijä itse voi ymmärtää täydellisesti tekemänsä työn sisällön. (Keränen 2001, 109.)

Kuvataiteen, käsityön ja käsillä tekemisen rajat ovat kuin piirrettyjä viivoja. Prosessimuotoinen käsityön tekeminen muistuttaakin hyvin paljon taiteen tekemisen avointa prosessia. (Linko 1997, 54.) Myös Karppisen (2001) tutkimuksen mukaan käsityössä on monia erilaisia taiteellisia аспекteja, mikä korostaa käsityön ja taiteen samanlaisuutta. Käsityön prosessissa luovuus näkyy yllätyksellisyytenä. Käsityössä asioita käsitteellistetään ajattelun ja tunteiden avulla. Sosiaalisuus toteutuu etenkin ryhmämuotoisessa käsityössä, jossa kaikki osallistuvat prosessiin omalla tavallaan. Toiminnallisuus ja tulkinnallisuus liittyvät käsityöhön vahvasti. Hän näkee myös käsityön osana taidekasvatusta. (Karppinen 2001, 85,24.)

Sosiaalisen innostamisen käytännön kokeiluihin perustuen Liikanen (2004, 15-17) toteaa, että taiteen tekemisen prosessi ja omakohtainen osallistuminen on lopputulosta tärkeämpää. Soveltava taide- ja kulttuuritoiminta ei ole vielä löytänyt paikkaansa ennaltaehkäisyssä sosiaali- ja terveystyön kentillä Suomessa. Yksittäisiä esimerkkejä ja projekteja on löydettävissä, mutta yleisesti kulttuuritoimintaa ei mielletä tavoitteelliseksi sosiaalityön menetelmäksi, vaikka niiden löytämisen tarve onkin myönnetty. (Liikanen 2004, 20.)

Kuvallisella ilmaisulla on usein terapeuttisia vaikutuksia. Tekemisen avulla ihminen saa kosketuksen sisäiseen maailmaansa, joka on jäänyt varjoon. Hän voi tehdä näkyväksi ja tutustua tuohon kätkeytyyn puoleen itsessään. Helposti ajattelemme, että antaa niiden tehdä, jotka osaavat. Jokaisella ihmisellä on kuitenkin kyky löytää visuaalinen muoto mielensä sisäiselle maailmalle. Mitään kohderyhmää ei pidä jättää ulkopuolelle, sillä verukkeella, että he eivät osaa. Tunteiden ilmaiseminen voi olla vaikeaa sanallisesti, mutta esimerkiksi värien avulla voi maalata kuvan ja jakaa sen toisen kanssa. Kaikkea ei tarvitse selittää. Riittää, kun tulee vastaanotetuksi. (Lipsanen-Rogers 2005, 64-71.)

KUVA 21. Kurssilaisen maalaama työ.

Olemme itsekkin opiskelleet jonkin verran kuvataideterapiaa ja myös harjoitelleet käytännössä kuvan terapeuttista käyttöä. Olemme vakuuttuneita taiteen tekemisen ja käsillä tekemisen terapeuttisista vaikutuksista. Meillä ei ole kuvataideterapeutin koulutusta, mutta mielestämme voimme puhua kuvan terapeuttisesta käytöstä. Taideterapia on itsensä etsimistä. Ajatuksia ja tunteita ilmaistaan maalaamalla, piirtämällä, muovailemalla tai muilla kuvallisilla keinoilla. Tekemällä, kokemalla, ja puhumalla opitaan tuntemaan itsensä syvällisemmin sekä tunnistamaan itsessä olevia positiivisia ja negatiivisia tunteita. (Saarinen 1992, 55-60.) Terapiamenetelmiä käytettäessä on tärkeää, että menetelmää ohjaavalla henkilöllä on omakohtaisia kokemuksia käyttämänsä toimintamuodon suotuisista vaikutuksista. Ohjaajan asenteen merkitys on suuri. Lisäksi on oltava itse innostunut, jotta voi innostaa toisia. Meillä on omakohtaisia kokemuksia kuvan ja musiikin terapeuttisesta käytöstä niin yksilötasolla, pareittain kuin pienryhmissä. Olemme kokeneet ja nähneet ympärillämme niiden voimaannuttavan vaikutuksen. Siitä intoutuneina alusta asti näimme tämän kurssin ryhmämuotoisen toiminnan terapeuttisesta aspektista, joka tarjoaa mahdollisuuden osallistumiseen ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen, hyvään elämään ja osallisuuteen yhteisössä.

KUVA 22. Luomisprosessi.

Terapeuttisuus tietoisesti omaksuttuna asenteena tai toimintaperiaatteena sävyttää toimintaa ja voi ohjata sitä. Voidaan myös ajatella, että terapeuttisuus syntyy tietyistä

teoista. Esimerkiksi kuvaa tekevällä taiteilijalla ei tarvitse olla terapeutista asennetta, mutta hänen toimintansa ja sen tulos voivat vaikuttaa terapeutisesti häneen itseensä ja hänen valmiin kuvan katsojaankin. (Mantere 1991, 112-113.) Kuvataideterapia on psykoterapiaan verrattavissa oleva terapiamuoto, jolla on hoidolliset tavoitteet eikä sitä voi ohjata kuin terapiakoulutuksen saanut henkilö. Taidetta eri muodoissaan voi kuitenkin käyttää työnsä apuvälineenä ja se voi toimia terapeutisesti. Silloin on hyvä valita itselle tuttu taiteen laji. Asiakastyössä pitää muistaa, että kaikki menetelmät eivät sovi kaikille. Taiteellista lahjakkuutta ei tarvita, mutta ihmisellä on oltava halu ilmaista itseään jollain luovalla menetelmällä kuten esimerkiksi piirtämällä, kirjoittamalla tai musiikin avulla. (Keränen 2001, 107.)

KUVA 23. Kuva omasta ”pirtistä”.

Taideterapia olisi hyvin merkittävää ennaltaehkäisevänä, itsetuntoa ja -tuntemusta vahvistavana terapiana. Kuvaamataito harjoittaa silmän ja käden yhteistyötä, avaruudellisia suhteita, suuntien ja muotojen pysyvyyttä ja kuvion ja taustan erottamista. Kuvallisen ilmaisun materiaaleilla työskentely antaa moninaisia tunto-, haju-, liike- ja näköaistimuksia. Eri aistialueiden elämysten yhdistyminen syventää visuaalista ilmaisua, herkistää ihmisen vastaanottavuutta ja kykyä reagoida tarkoituksenmukai-

sesti. Ruumiinosien jäsentäminen ja yhteistoiminnan ymmärtäminen ovat suhteessa sosiaalisten tilanteiden hallintaan. Siinä monilla kurssilaisilla on haastetta. (Saarinen 1992, 66-68.)

Taideterapiaa toteutetaan usein ryhmissä. Terapeutin on hyvä päättää tai sopia ryhmän kanssa siitä, saako työskentelyn aikana puhua, soitetaanko musiikkia vai ollaanko hiljaisuudessa. (Rankanen, Hentinen & Mantere 2007, 177.) Terapiatilalla on suuri merkitys työskentelyn onnistumiselle. Sen on oltava riittävän rauhallinen ja ovi on hyvä pitää kiinni, jotta kukaan ulkopuolinen ei tule ovesta sisään. Jokaisella on oltava riittävästi tilaa työskennellä. Ryhmän on hyvä kokoontua joka kerta samassa paikassa, jotta työskentelyaikaa ei kulu uuteen ympäristöön totuttelussa. Tehtyjen töiden säilyttämiselle pitää olla turvallinen säilytyspaikka, jotta kukaan ulkopuolinen ei pääse niitä näkemään. Yksityisyys on tärkeää, sillä terapiassa käsitellään yleensä hyvin arkaluontoisia asioita. (Lipsanen-Rogers 2005, 67.)

Kädentaidon Kokemuksia -kurssilla läsnä oli ryhmän luova prosessi. Yhdessäolo ja yhdessä työskentely on sosiaalisesti vaativaa ja antoisaa. Jokainen on osa ryhmää. Eritasoinen tuen tarve korostaa myös toisten huomioimisen ja auttamisen tärkeyttä. Ryhmässä pyritään ymmärtämään ja tukemaan toisia ja arvostamaan yksilöllisyyttä. Tätä kautta myös opitaan näkemään ja hyväksymään oma erilaisuus. Yhteistyön teko kiinteyttää ryhmää ja toiminnallisuus edistää vuorovaikutusta. Valmiita kuvia katsellaan yhdessä ja niistä saa myös kertoa. Kenenkään ei tarvitse kertoa mitään, jos ei itse halua. Luova prosessi onkin tärkein terapeutin tapahtuma. (Saarinen 1992, 68-69.)

Ryhmässä myös opettaja käytti terapeutista menetelmää keskittyessään kurssilaisten oman maailman mukaan ottamiseen opetustyössä. Oppimisessa tapahtui oppijan omaan minään kuuluvaa psykologista, henkistä oman itsen ja tunteiden reflektointia. Myös Päivi-Maria Hautala kuvaa teoksessaan Lupa tulla näkyväksi opettajia, jotka antavat tilaa oppijan omille asioille ja keskittyvät heidän emotionaalisiin tarpeisiinsa. Siihen mahtuu myös ymmärrys siitä, että opiskelijoilla on tarve tulla huomioiduiksi ryhmässä myös yksilöinä. (Hautala 2008, 66.)

Kuvallisesta ilmaisusta voi kehittyä elämänsisältöä antava harrastus. Etenkin jos ihminen ei saa työn ja työyhteisön tai perheen antamaa tyydytystä, voivat harrastusryhmän ihmissuhteet ja oma luova työ ja sen tulokset olla merkityksellisiä kokonaispersoonallisuuden tasapainoiselle kehitykselle ja elämän laadulle. Estetiikka yhdistää ajattelun, tunteen ja tahdon. Luominen vahvistaa omaa minää ja tuottaa iloa. (Saari-
nen 1992, 70-71.)

Puhuttaessa kuvataideterapeuttisesta toiminnasta, on tärkeä huomioida tilan turvalliseen ilmapiiriin sekä terapeuttisesti toimivan opettajan kykyyn pitää prosessin rajat selkeinä. Kuvataideterapeuttisessa toiminnassa luodaan rajat toiminnalla. Ne rakennetaan suojaamaan ja turvaamaan oppijaa sekä antamaan hänelle liikkumatilaa niin henkisesti kuin fyysisestikin. Näitä rajoja ovat tila, paikka, aika, taidemateriaali. (Hautala 2008, 66.) Ryhmän toiminta on suunniteltava huolella. Ensimmäinen tärkeä asia on ryhmän koko. Se ei saa olla liian suuri. Ryhmä on kodikas ja turvallinen kun siinä säilyy mahdollisuus kasvokkain oloon (Hautala 2008, 114).

KUVA 24. Luomisen iloa.

4.3 Terapeuttinen taidehetki kurssilaisille

Jokaisella kurssikerralla mukana oli terapeuttisia aineksia, mutta viimeisellä kerralla halusimme tietoisesti luoda terapeuttisen taidehetken kurssilaisille. Viimeisellä koontumiskerralla kurssilaiset saivat maalata aiheesta ”Minun kesäni”. Aikaa maalamiseen annettiin 20 minuuttia, jonka aikana ei saanut puhua. Laitoimme taustalle soimaan klassista musiikkia. Vain yksi kurssilainen ei pystynyt keskittymään maalamiseen ja häntä musiikki selkeästi häiritsi enemmän kuin auttoi keskittymään. Muut maalasivat hiljaa ja keskittyivät vain omaan työhönsä. Kurssilaisista vaistosi, että he suhtautuivat vakavasti puhumisen kieltämiseen.

Kummallakaan meistä ei ole terapeutin koulutusta, joten hetki oli toteutettu terapeuttisella tavalla. Aihe ei saa silloin olla liian syvälinen. Molemmat meistä ovat kiinnostuneita taiteen terapeuttisesta käyttämisestä työssään ja uskomme sen vaikuttavan ihmiseen. Taiteen avulla ihminen oppii tuntemaan itseään paremmin ja sen avulla omien tunteiden työstäminen on monesti helpompaa.

KUVA 25. Taideterapeuttisen hetken luomistyö.

Maalaamisen jälkeen teimme tuoleista ringin huoneen keskelle. Jokainen sai vuorolleen kertoa maalauksestaan. Korostimme sitä, että jokainen saa kertoa työstään sen verran kuin itse haluaa tai sitten olla kertomatta mitään. Taiteen terapeuttisessa käytössä on tärkeää, että jokainen saa kertoa juuri sen, minkä itse haluaa tai sitten olla kertomatta mitään. Tehtyjä töitä ei myöskään lähdetä analysoimaan vaan itse tekijä saa kertoa työstään, sillä vain hän tietää, mitä hänen työnsä esittää. Kuvan herättämistä tunteista ryhmässä keskusteltiin. Vain yksi kurssilainen ei halunnut tulla ringiin, mutta hän kertoi silti työstään meille muille omalta paikaltaan. Hän oli maalanut hyvin keskittyneesti työtään ja ehkä hän siksi arasteli kertoa siitä muille.

Mielestämme terapeuttinen taidehetki oli hyvin onnistunut. Tunnelma oli rauhallinen ja kaikki maalasivat paperille jotain itsestään. Jokainen halusi myös kertoa omasta työstään muille, jonka tulkitsimme luottamuksen osoitukseksi.

KUVA 26. ”Minun kesäni”.

5 TUTKIMUKSEN KUVAUS

Tutkimusstrateginen lähestymistapamme oli toimintatutkimus. Sille tunnusomaista on toiminnan ja tutkimuksen samanaikaisuus. Päämäärämme ei ollut vain tutkiminen, vaan myös toiminnan samanaikainen kehittäminen. Toiminta nähdään nimenomaan sosiaalisena toimintana. Tämän prosessin aikana ihmisten yhteistoimintaa kehitettiin. Erityisryhmille avautui kädentaitojen harrastusmahdollisuus Porin Työväenopistossa. Työväenopisto verkostoitui samalla uusien toimijoiden kanssa, joina voidaan nähdä sosiaalialan opiskelijat sekä erityisryhmien edustajat. Lähtökohtana on reflektiivinen ajattelu, jonka avulla pyritään pääsemään uudenlaisen toiminnan ymmärtämiseen ja sitä kautta kehittämään toimintaa. Kuten nyt Työväenopisto avautui aivan uudelle kohderyhmälle. (Heikkinen 2001, 170-173.)

Seuraavanlaiset piirteet ovat merkkejä toimintatutkimuksesta: yhteisön yksilöt reflektivat ja kehittävät toimintaa, tuottavat toiminnasta uutta tietoa, keskustelevat siitä, kokeilevat sitä käytännössä sekä rinnastavat sitä aiempaan tietoon ja julkistavat kokemuksiaan (Heikkinen 2001, 183). Näin ollen voimme todeta prosessimme olleen toimintatutkimus. Tutkimusmenetelminä työssämme olivat kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien osallistuva havainnointi sekä haastattelututkimus. Osallistumalla itse toimintaan havainnointi oli meistä luonnollisempaa ja mahdollisesti syvällisemmän tiedonsaannin kuin se, että olisimme tarkkailleet täysin ulkopuolisina kurssin toimintaa. Haastattelu auttoi meitä saamaan enemmän tietoja kurssilaisten harrastuneisuudesta sekä sen tarpeellisuudesta heidän näkökulmastaan. Kyselyn avulla saimme paremmin kartoitetuksi, miten tarpeelliseksi kurssilaiset kokivat tällaisen toiminnan. Tärkeintä meille tässä työssä oli se, että kurssilaisten ääni ja mielipiteet tulivat kuuluiksi.

Kurssilaiset olivat tutkittava kohderyhmä. Heidät oli rekrytoitu muualta käsin ja he olivat valikoituneet sattumanvaraisesti kurssille. Ainoana kriteerinä oli ollut erityisen tuen tarve. Kurssilla oli keskimäärin kymmenen osallistujaa, joista suurin osa asui kehitysvammaisten asuntolassa. Kurssin alkaessa kysyimme kirjallisesti luvan kurs-

silaisilta kuvata heidän töitään ja julkaista niitä opinnäytetyössämme. Saimme jokaiselta luvan.

5.1 Kvalitatiivinen tutkimus

Tässä tutkimuksessa käytämme kuvailevaa lähestymistapaa. Kuvailevassa tutkimuksessa esitetään kuvauksia henkilöistä, tapahtumista tai tilanteista. Ilmiöistä dokumentoidaan keskeisiä ja kiinnostavia piirteitä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 128.)

Tutkimustavaksi valitsimme kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen. Laadullisella tutkimuksella tarkoitetaan tutkimusta, jossa on kokonainen joukko erilaisia tulkinnallisia tutkimuskäytäntöjä. Laadullista tutkimusta on vaikea määritellä selvästi, koska sillä ei ole täysin omaa teoriaa, paradigmaa ja metodologiaa. (Metsämuuronen 2000, 9.) Laadullisen tutkimuksen kohteena on yleensä ihminen ja ihmisten maailma, jolloin todellisuus näyttäytyy moninaisena.

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruu tapahtuu yleensä haastatteluilla tai havainnoimalla. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään selittämään ja ymmärtämään yksittäisiä tapahtumaketjuja ja ilmiöitä, ei niinkään yleisiä lainalaisuuksia. (Alasuutari 1999, 39) Aineistosta ei tehdä päätelmiä yleistettävyyttä ajatellen. Kuitenkin ajatellaan, että yksityisessä toistuu yleinen. (Hirsjärvi ym. 2000, 169.) Kurssin aikana tekemämme havainnointi oli hyvin subjektiivista toimintaa. Kaksi havainnoijaa saattoi siis kiinnittää huomionsa hyvinkin erilaisiin asioihin. Subjektiivisuus on myös rikkautta, joka saattaa auttaa löytämään myös arkielämästä monivivahteisuutta ja tulkin-
tojen runsautta. (Eskola & Suoranta 2000, 104)

5.2 Haastattelu

Suunnittelimme kyselylomakkeen (Liite 4) kurssin aikana ja sen loputtua toteutimme haastattelut asuntoloissa ja työkeskuksessa kyselylomakkeen pohjalta kurssilaisille. Emme halunneet teettää kyselyä kurssin aikana, koska siinä olisi kulunut kallisarvoista käsillä tekemisen aikaa eivätkä kurssilaiset välttämättä olisi pystyneet keskittymään kysymyksiin kovin hyvin työn tekemisen lomassa. Toteutimme haastattelun

jokaiselle kurssilaiselle siten, että meidän lisäksi läsnä oli vain yksi kurssilainen kerrallaan. Tällä tavalla varmistimme, etteivät kaikki puhuneet yhtä aikaa ja häirineet kyselytilannetta eivätkä myöskään vaikuttaneet toinen toistensa vastaamiseen, kun he eivät kuulleet toisten kurssilaisten vastauksia. Pidimme myös tärkeänä antaa jokaiselle riittävästi aikaa vastaamiseen ja jokainen haastattelu kesti noin puoli tuntia. Toki ennen varsinaista haastattelua vaihdettiin kuulumisia ja juteltiin muista kuin kurssin asioista. Teetimme kyselyn yhteensä seitsemälle kurssilaiselle, jotka olivat olleet aktiivisesti mukana loppuun asti. He olivat kurssin ydinjoukko.

Haastattelussa ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Haastattelun etuna voidaan pitää sitä, että haastattelulla voi säädellä aineiston keruuta joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla sekä vastaajaa myötäilemällä. Lisäksi tutkimustilanteissa ihminen nähdään subjektina, jolle annetaan mahdollisuus tuottaa monitahoisia vastauksia, moniin suuntiin. (Hirsjärvi ym. 2000, 191-192.)

Meillä oli valmis kyselylomake, joka sisälsi sekä avoimia kysymyksiä, että monivalintakysymyksiä. Koimme kuitenkin parhaaksi sen, että toteutamme kyselyn haastatteleamalla, jolloin meistä toinen kirjasi kurssilaisen vastaukset lomakkeelle. Tällä tavoin pystyimme varmistamaan, että kurssilainen varmasti ymmärsi kysymyksen oikein. Muutamat kysymykset tuntuivat vaikeilta ja meidän piti hieman avata niitä tai sitten antaa vaihtoehtoja vastaamiseen.

5.3 Luotettavuus

Tutkimus on luotettava siltä osin kuin se kuvaa tämän tyyppisen kurssitarjonnan avautumista erityisryhmille Porissa ja sen kurssilaisten tyytyväisyyttä kurssiin sekä siihen kuinka tarpeelliseksi he kurssin kokevat. Yleistyksiä tutkimuksemme perusteella emme voi tehdä, koska se kuvaa hyvin pientä kohderyhmää ja vain tätä yhtä kurssia. Pyrimme kuvaamaan prosessia realistisesti ja heijastamaan sitä ja saamiamme tuloksia totuudenmukaisesti.

Prosessimme on väistämättä osittain arvosidonnainen ja subjektiivinen. Saavutimme tietoa, joka on osittain tulkinta tietystä näkökulmasta. Siitä, josta itse halusimme nähdä ja kokea. Siitä syystä halusimme kuulla kurssilaisten oman äänen, jotta sai-

simme myös osallistujien näkökulman kuuluviin. On huomattava, että omat intressimme ja tarkastelunäkökulmat vaikuttivat suuresti aineiston keruuseen ja kerääntyvän aineiston luonteeseen. Myös raporttimme on tulkinnallinen. Joku toinen olisi voinut löytää aineistolle toisenlaisen luokitusperustan ja painottaa enemmän joitakin muita aineistosta löydettäviä ulottuvuuksia. (Kiviniemi 2001, 68-71)

Kaikessa tutkimuksessa pyritään arvioimaan luotettavuutta. Luotettavuuden arvioinnissa voidaan käyttää erilaisia mittaustapoja kuten arvioida tutkimuksen pätevyyttä. Validius eli pätevyys tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä oli tarkoituskin mitata. Esimerkiksi kysymyslomakkeiden kysymysten tulee olla oikein ymmärrettyjä, jotta vastaukset ovat tosia ja päteviä. (Hirsjärvi ym. 2000, 213-214.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta on usein vaikea arvioida, sillä esimerkiksi ihmisiä koskevat kuvaukset ovat ainutlaatuisia. Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan parantaa tarkalla selostuksella tutkimuksen toteuttamisesta sen kaikissa vaiheissa. Aineiston tuottamisen olosuhteet on kerrottava selvästi ja totuudenmukaisesti. Esimerkiksi haastattelusta kerrotaan siihen käytetty aika, mahdolliset häiriötekijät, virhetulkinnat haastattelussa sekä paikka, missä haastattelu tehtiin. Tutkimusselostetta voidaan rikastuttaa suorilla haastatteluotteilla. (Hirsjärvi ym. 2000, 214-215.)

5.4 Tutkimusotannon valinta ja aineiston keruumenetelmä

Meistä molemmista tuntui todella hienolta lähteä mukaan tähän Kädentaidon Kokeuksia -ryhmään. Mielestämme Porissa ei ole riittävästi erilaisia harrastusmahdollisuuksia erityisryhmille. Työväenopiston kurssitarjonnan laajeneminen myös heille lämmitti mieltämme valtavasti ja halusimme lähteä mukaan siihen ja tehdä tutkimuksen samalla siitä, jotta saamme ainakin tämän ryhmän kurssilaisten äänen kuuluviin.

Pyysimme aluksi tutkimuslupaa Työväenopiston rehtorilta Heikki Haaparannalta. Kurssin ensimmäisellä kerralla kerroimme kurssilaisille, että olemme tekemässä tästä kurssista opinnäytetyötä ja jaoimme heille jokaiselle henkilökohtaisen lupanomuksen, jossa pyysimme lupaa valokuvata heidän töitään. Pyysimme heitä palauttamaan lupa-anomukset seuraavalla kerralla. Siinä vaiheessa meillä ei ollut vielä

tietoa, millaisista henkilöistä ryhmä muodostuu, joten katsoimme parhaaksi, että he vievät ne kotiin / asuntolaan ja pohtivat asiaa siellä mahdollisesti vanhempien / ohjaajien / hoitajien / edunvalvojan kanssa. Kurssin alkaessa meille selvisi, että kaikki kurssilaiset ovat täysikäisiä.

Osallistuimme kurssille syksyllä 2009 ja keväällä 2010 yhteensä 24 kertaa. Havainnoimme jokaista kurssikertaa ja kirjoitimme havainnoistamme muistiinpanoja. Kurssi loputtua teimme haastattelun jokaiselle kurssilaiselle. Haastattelun pohjana käytimme kyselylomaketta. Kysymysten muotoilu ja järjestys olivat kaikille samat, joten näin saimme aikaan sen, että kysymyksillä on sama merkitys kaikille haastateltaville. Kyselylomakkeessa suurin osa kysymyksistä oli strukturoituja eli vastausvaihtoehdot olivat valmiina. Tämä siitä syystä, että oletimme toisille kurssilaisille olevan haastavaa vastata avoimiin kysymyksiin. Halusimme kuitenkin antaa osaan kysymyksistä avoimen vastauksen mahdollisuuden, jotta antaisimme haastateltavalle mahdollisuuden vapaaseen itseilmaisuun. Eli haastattelun pohjana oleva kyselylomake on puolistrukturoitu.

Sovimme viimeisellä kurssikerralla, että tulemme haastattelemaan kurssilaiset asuntolaan ja päivätoimintakeskukseen kurssin jälkeen. Kurssilaiset toivottivat meidät tervetulleiksi. Sovimme tarkemmin asuntoloiden henkilökunnan kanssa sopivat ajankohdat haastatteluille. Jätimme kunkin kurssilaisen päätettäväksi haastattelupaikan. Kun haastateltava saa itse valita haastattelupaikan, hän yleensä valitsee itselleen mieluisan paikan, jossa hän pystyy rentoutumaan parhaiten. (Eskola & Suoranta 2000, 21.) Useimmat valitsivat paikaksi oman kodin / oman huoneen. Haastattelun kesto oli noin puoli tuntia, riippuen hieman haastattelun aktiivisuudesta puhumiseen. Kaikkien kanssa pyrimme etenemään haastattelussa samalla tavalla, koska tällöin vastausten vertailtavuus ja luotettavuus parani.

5.5 Aineiston analysointi

Laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoitus tehdä empiirisesti yleistettäviä päätelmiä niin kuin tilastollisessa tutkimuksessa. Tästä johtuen on tärkeää, että analysoitava aineisto muodostaa jollain tavalla kokonaisuuden, tapauksen. (Eskola & Suoranta 2000, 66.) Käsittelemme tulokset kuvauksina ja yhteenvetoina. Aineiston pienuudes-

ta johtuen emme katsoe tarkoituksenmukaiseksi laskea prosentteja, hajontoja tai keskiarvoja. Halusimme antaa myös vapaan puheenvuoron haastateltaville, jos heillä on meille jotakin erityistä sanottavaa. Halusimme ja toivoimme haastateltaville jään hyvän mielen sekä haastattelusta että meistä. Tällä ei ole merkitystä tutkimukseen, mutta halusimme sisällyttää sen osaksi kyselylomaketta. Keräsimme myös paranehdotuksia ja ideoita kurssille, jotta kurssilaiset saavat äänensä ja toiveensa kuuluviin syksyn kurssisuunnitelmaa tehdessä. Näiltä osin kyselyn tuotos on viestitetty eteenpäin kurssin opettajalle.

Haastattelun tuloksia käsiteltäessä käytämme tekstissä *kursivointia*, jotka ovat suoria lainauksia haastateltavien avoimista vastauksista.

KUVA 27. Kurssilaisten töitä vitriinissä.

6 TUTKIMUSTULOKSIA

6.1 Taustatiedot

Haastatteluun osallistuneista seitsemästä kurssilaisesta kuusi oli naisia ja yksi mies. Kurssilaisten ikäjakauma oli 22 – 61 vuotta. Neljä kurssilaista harrasti kädentaitojen kurssin lisäksi säännöllisesti ohjattua liikuntaa kuten vesijumppaa, tanssia tai ratsastusta. Monella kurssilaisella oli paljon erilaisia harrastuksia kuten käsityöt, lenkkeily, mökkeily tai kirpputoreilla käyminen. Vain yksi ilmoitti, ettei harrasta mitään muuta kädentaitojen kurssin lisäksi. Hän piti kuitenkin säännöllistä harrastamista tärkeänä ja vastaus kysymykseen ”Mitä haluaisit harrastaa?” oli, että ”*Jotain säännöllistä, pääasia, että on harrastus*”.

6.2 Harrastamistoiveita

Vaikka kurssilaisilla oli muitakin harrastuksia kuin kädentaitojen kurssi, monella heistä oli unelmia jostain harrastuksesta. Yksi halusi harrastaa juoksemista ja toinen zumbaa. Vanhin kurssilainen unelmoi pääsevänsä tietokonekursseille. Hän naureskeli itselleen ja unelmalleen sanoen, että ”*Onko niitä semmoisia senioreille?*”. Ja kyllähän niitä on nimenomaan järjestetty senioreille, joten kannustimme tätä kurssilaista hakeutumaan heti seuraavana syksynä, jos vain sellainen järjestettäisiin esimerkiksi Työväenopistossa. Yhden kurssilaisen unelmana oli saada harrastaa lisää kulttuuria kuten elokuvia tai teatteria. Kerroimme tästä unelmasta myös Riikalle ja hän lupasi miettiä, jos kurssilaisten kanssa olisi mahdollista käydä vaikka taidenäyttelyssä syksyllä alkavalla uudella kaudella.

6.3 Kurssilaisten kokemuksia kursseista

Kyselylomakkeessa oli joukko väittämiä, joihin vastauksena oli kyllä tai ei. Kaikki kyselyyn osallistuneet kurssilaiset kokivat, että oli ollut mukavaa tulla kurssille ja nähdä muita kurssilaisia. Sen lisäksi he kokivat tutustuneensa uusiin ihmisiin mukaan lukien meidät ohjaajat. Väittämään ”Piristäkö käsillä tekeminen mieltäsi?” ei yksi

osannut vastata ja toinen sanoi tekevänsä töissäkin käsitöitä ja vastaus oli sekä että. Muut kokivat käsillä tekemisen piristävän mieltä.

Kaikki kurssilaiset kokivat saaneensa riittävästi ohjausta ja apua. Tehdyt työt olivat kaikista olleet mieluisia, mutta jotkut kokivat jonkin haluamansa työn jääneen tekemättä. Tämä johtui yksinkertaisesti siitä, että aika oli loppunut kesken eikä siitä syystä ehditty tekemään kaikki vaihtoehtoja. Esimerkiksi huovutuksessa oli kolme erilaista työvaihtoehtoa, joista sai valita itselleen mieluisen, mutta moni olisi halunnut tehdä kaksi työtä. Monella kurssilaisella oli entuudestaan paljon kokemusta käsillä tekemisestä ja siksi oli iloinen yllätys, että moni koki oppineensa myös jotain uutta kurssin aikana. Mosaiikkityö oli useimmille entuudestaan tuntematon.

Moni kurssilainen koki, että muut olivat arvostaneet hänen tekemiään töitä. ”*Kaikki tykkäsivät*” vastasi yksi. Toinen sanoi, että ”*Muita vaivaa taitavuus*”, mutta hän sanoi tämän pilke silmäkulmassa ja koki, että hänen töitään oli moni ihailnut. Jonkun mielestä toisen kurssilaisen puuttuminen omaan tekemiseen tuntui siltä kuin tämä ei arvostaisi hänen tekemistään. Yhdellä ei ollut ajatusta töiden arvostamisesta. Jokainen tuntui antavan arvon omille töilleen ja kaikista oli ollut mukavaa järjestää näyttely kurssin lopulla. Omien töiden esillä oleminen oli tuntunut hyvältä. Moni koki olevansa luova ja taiteellinen ihminen. ”*Olen taiteilija*” vastasi yksi kurssilainen.

Kaikkien mielestä oli ollut mukava tehdä töitä kotiin vietäväksi ja he olivat säilyttäneet tekemänsä työt. Lähes kaikki olivat laittaneet kodissaan esille tekemiään töitään. Jotkut olivat myös antaneet lahjaksi niitä. Yksi kurssilainen sanoi ensin, ettei ollut antanut lahjaksi töitään, mutta kysyi sitten hieman epäröivästi, että ”*Voiko niitä antaa lahjaksi*”? Sanoimme siihen, että tietenkin voi antaa lahjaksi ja se olisi meistä vain hienoa. Joskus saattoi jo etukäteen suunnitella tekevänsä työnsä jollekin lahjaksi. Kurssin aikana olimme huomanneet, että moni oli jo työtä tehdessään ajatellut sijoittavansa sen kotiinsa. Värien käyttö työssä saattoi määräytyä sen mukaan, minkä väriset verhot kotona olivat, jotta ne sopivat sitten yhteen. Kurssilaisista oli hienoa voida tehdä töitä joskus myös itselle, sillä töissä he tekivät niitä myytäväksi.

Kysymykseen ”Mikä sinusta oli tärkeintä kurssilla?” meillä oli valmiit vastausvaihtoehdot, mutta emme esittäneet niitä kuin yhdelle kurssilaiselle. Kaikki muut ymmär-

sivät kysymyksen ja pystyivät vastaamaan siihen. Kaikkien mielestä tärkeintä oli ollut käsillä tekeminen. ”*Kiinnostus ja maalaaminen*” kuten yksi asian ilmaisi. Moni oli tämän lisäksi pitänyt tärkeänä yhdessä olemista ja varsinkin keskustelua. ”*Sai jutella vapaasti*” sanoi yksi.

Pyrimme avoimissa kysymyksissä välttämään valmiiden vastausvaihtojen antamista ja annoimme kurssilaisten rauhassa miettiä vastaustaan. Emme halunneet johdatella vastaajaa, sillä näihin kysymyksiin ei ollut oikeita tai vääriä vastauksia. Välillä silti jouduimme avaamaan kysymystä ja esittämään tarkentavia kysymyksiä, jotta kurssilainen ymmärsi oikein, mitä häneltä kysyttiin.

KUVA 28. Kurssilaisen maalaus.

Moni kurssilainen koki, että parasta kurssilla olivat olleet erilaiset tehdyt työt kuten mosaiikkityö tai huovuttaminen. Parasta olivat olleet myös itse suunnitteleminen, uusien asioiden oppiminen, kurssilaisten seura ja ohjaajat. Huonointa kurssilla olivat olleet aikainen alkamisajankohta, liian lyhyt aika ja mosaiikkityössä terävät palaset. Joku oli kokenut huonoksi toisen kurssilaisen käyttäytymisen matkoilla. Yksi muisti

taustamusiikkina soineen *pianon pimputuksen* ja sanoi sen huonoimmaksi asiaksi. Muutama kurssilainen ei osannut sanoa mitään huonoa kurssista.

6.4 Ideat tulevaa ajatellen

Kysyimme kurssilaisilta vielä parannusehdotuksia ja ideoita kurssin jatkoa ajatellen. Kaikilla oli jotain toiveita, mitä syksyllä olisi kiva tehdä. Kaikkien ideat olivat käytännönläheisiä ja omaan kotiin tarpeeseen tulevia. Ideoita olivat esimerkiksi iso lamppu mosaiikista, taulu huovuttamalla, kynäteline, roskakori, kynttilä, erilaiset korut, kankaanpainanta tyynyliinaan ja joulukoristeet. Huumorimielessä yksi ehdotti risteilyä. Eräs kurssilainen kysyi, josko vessassa käynnistä voisi muistuttaa, kun kotimatalla oli aina kova vessahätä. Kenellekään meistä ohjaajista ei ollut tullut mieleen tästä muistuttaminen. Mehutauon yhteydessä voisi hyvin muistutella asiasta.

Lopuksi kurssilaiset saivat sanoa terveisensä ohjaajille. Kaikki toivottivat hyvää kesää ja kertoivat kovasti odottavansa syksyllä jatkuvaa kurssia. ”*Paras kaveri ja kaikki*” sanoi yksi kurssilainen. Ja ”*Kiitoksia haastattelusta*”.

KUVA 29. Huopasydän.

7 POHDINTA

Meille oli alusta saakka selvää, että toteutamme opinnäytetyön yhdessä. Kurssille etsittiin kahta ohjaajaa, joten oli luonnollista, että työskentelemme yhdessä loppuun saakka. Ohjaajina yhteistyömme oli mielekästä ja ongelmatonta. Osallistuimme kurssille lukuvuoden. Lähes jokaisella kerralla olimme molemmat paikalla, mutta niitäkin kertoja vuoden aikana sattui, kun vain toinen meistä pääsi paikalle. Opiskelun, työkuvioiden ja omien perhesuhteiden vuoksi vuosi oli melko hektistä ja välillä vaati melko lailla järjestelyjä viettää joka torstai Työväenopistolla. Siitä huolimatta nauhimme jokaisesta kerrasta ja torstai-ilta oli jo etukäteen odotettu. Kurssin avoin ja innostunut ilmapiiri, sekä erilaiset ihanat persoonallisuudet tekivät kurssista kokonaisuuden, jossa oli ilo saada olla mukana. Samaa mieltä kanssamme oli myös kurssin opettaja Riikka. Hän koki myös kurssille tulemisen aina yhtä miellyttävänä. Raskaankin koulupäivän ja palaverien jälkeen kurssilla oli myös hänelle virkistävä vaikutus. Työväenopiston kanssa yhteistyö sujui myös erinomaisen hyvin. Rehtori antoi täyden tukensa opinnäytetyöllemme ja lupasi tarvittaessa auttaa meitä. Olimme kovin kiitollisia tästä mahdollisuudesta. Myös opiston vahtimestari tuli meille tutuksi kurssin aikana. Lähes jokaisella kurssikerralla tarvitsimme hänen apuaan, kuten esimerkiksi apua varastojen ovien aukaisemisessa, taidenäyttelyn vitriinin kanssa tai ohjeiden tulostamisessa. Ystävällisesti hän jaksoi meitä joka kerta auttaa.

Raporttia kirjoittaessamme yhteistyö sujui saumattomasti. Meillä molemmilla on samankaltainen kirjoitustyyli, joten oli helppo kirjoittaa yhdessä. Toisen tuottamaa tekstiä oli myös helppo muokata tarvittaessa. Opinnäytetyöprosessin aikana oli hienoa huomata, miten erilaiset vahvuutemme täydensivät toisiaan. Käymämme keskustelut ja pohdinnat avasi molemmille uusia näkökulmia. Tärkeää myös yhdessä työskentelemisessä oli toisen antama tuki. Voi vain ihmetellä kuinka paljon yksin raporttia tekevä joutuu painimaan kysymysten äärellä. Ehdottomasti antoisinta tässä työssä oli jakaa ajatukset toisen kanssa, reflektoida ja pohtia tapaa, joka meille on se totuus tässä hetkessä. Näin jälkikäteen emme haluaisi aloittaa opinnäytetyöprosessia yksin, niin antoisana koimme tämän parityöskentelyn. Kenties ohjaavan opettajan merkitys korostuu silloin, jos opiskelija painii yksin kysymystensä kanssa.

7.1 Tutkimuksen tulosten arviointi ja johtopäätökset

Opinnäytetyöprosessimme sisälsi kurssin ohjaamista lukuvuoden, jolloin keräsimme aineistoa kurssin käynnistymisestä ja toiminnasta. Tarkoituksena oli tutkia Kädentaidon Kokemuksia -kurssin osallistujien kokemuksia ja ajatuksia tästä kurssista. Halusimme tietää, kokevatko he kurssin merkitykselliseksi tavaksi viettää vapaa-aikaa. Lisäksi halusimme tutkia heidän harrastuneisuuttaan sekä mahdollisuuksia ja halukkuutta harrastaa. Meitä kiinnosti erityisesti se, että oliko erityistä tukea tarvitsevalla aikuisella mahdollisuus harrastaa monipuolisesti haluamiaan asioita.

Vaikka kyselyyn osallistuvien määrä on pieni, vastauksista käy ilmi, että harrastaminen on erityistä tukea tarvitseville tärkeää ja moni heistä haluaisi harrastaa monipuolisemmin kuin se tällä hetkellä on mahdollista. Harrastamistoiveet olivat erilaisia ja vaihtelivat riippuen vastaajan iästä ja kiinnostuksesta. Erityistä tukea tarvitseva aikuinen haluaa samalla tavalla kuin muutkin ihmiset harrastaa yksilöllisesti itseään kiinnostavia asioita. Perinteisesti heidän harrastuksensa rajoittuvat asuntolaan ja harrastaminen tapahtuu muiden erityistä tukea tarvitsevien kanssa. Moni heistä kuitenkin kykenisi harrastamaan avoimissa harrasteryhmissä pienen avustamisen turvin. Monet harrastusmahdollisuudet voisivat olla kaikille mahdollisia pienin muutoksin. Näitä muutoksia voisivat olla muun muassa harrastusympäristöjen muuttaminen sopiviksi, apuvälineet ja tukihenkilöt.

Kädentaidon Kokemuksia -kurssin ensimmäinen vuosi oli onnistunut. Kurssi saavutti erityistä tukea tarvitsevia aikuisia ja he kokivat toiminnan omakseen. Toivottavasti tämä hyvä kokemus toimii päänavauksena ja erityisryhmien kurssit saadaan vakiintuneeksi toiminnaksi Työväenopistossa. Vielä toivottavampaa on, että erityistä tukea tarvitsevat uskaltavat mukaan kaikille avoimiin ryhmiin, sillä kurssin ensimmäinen toimintavuosi osoitti sen, että monella heistä on valmiudet osallistua ryhmätöihin. Erityisryhmät eivät aina tarvitse omia kursseja ja he voisivat enemmän integroitua erilaisiin harrasteryhmiin. Työväenopiston lisäksi erilaiset seurat ja järjestöt voisivat toivottaa kaikki harrastajat tervetulleiksi. Erityistä tukea tarvitsevat lisääisivät varmasti ryhmän yhteenkuuluvuuden tunnetta ja samalla vähentäisivät mahdollista kilpailamisen tarvetta. Harrastamisen ohella luotaisiin sosiaalisia kontakteja ja tutustuttaisiin erilaisiin ihmisiin.

Kurssin aikana saimme huomata, että käsillä tekemisellä on terapeuttista vaikutusta yksilöön. Käsillä tekemisen luova prosessi on terapeuttista eikä niinkään itse lopputulos. Tärkeää oli myös se, että jokainen kurssilainen oli osa ryhmää. Ryhmämuotoinen työskentely on antoisaa, mutta samalla myös vaativaa. Ryhmässä opitaan arvostamaan toisia ja yksilöllisyyttä. Samalla opitaan näkemään ja hyväksymään oma erilaisuus. Kurssi koettiin tärkeänä ja mieluisana tapana viettää vapaa-aikaa. Siellä sai tutustua uusiin ihmisiin ja keskustella heidän kanssaan. Kädentaitojen kurssi tarjosi mahdollisuuden erityistä tukea tarvitseville aikuisille oman ikätasonsa mukaiseen harrastamiseen. Kurssilla käytettiin laadukkaita materiaaleja ja tehtävät työt eivät olleet liian helppoja vaan antoivat sopivasti haastetta. Kurssin edetessä kurssilaiset yhä enemmän suunnittelivat myös itse toteutettavia töitä eivätkä enää tyytyneet valmiiseen malliin. Oli hienoa huomata, että heillä syntyi omia ajatuksia, joita he rohkeasti lähtivät toteuttamaan.

7.2 Kokemuksemme kyselyn tekemisestä

Kävimme tekemässä kyselyn kurssin loputtua asuntoloissa ja työkeskuksessa. Kokemukset vierailuista olivat erittäin positiivisia. Sekä työkeskuksessa että asuntoloissa vierailumme herätti runsaasti huomiota muissa työntekijöissä ja asukkaissa. Henkilökunta ei ollut kiinnostunut meidän vierailusta tai kyselystä.

Asuntoloissa vieraillessa menimme kerholaisen omaan asuntoon. Aluksi jokainen halusi esitellä meille omaa kotiaan ennen kuin istuimme paikoillemme ja aloitimme kyselyn. Iloksenne saimme huomata, että kurssilaisten tekemät työt olivat hyvin esillä heidän kodeissaan. Kurssilaisia hieman jännitti aluksi, koska tapasimme nyt erilaisessa ympäristössä kuin aiemmin ja he olivat yksin haastattelutilanteessa. Tämän vuoksi oli tärkeää ensin vaihtaa kuulumisia ja jutustella mukavia ennen varsinaisen haastattelun aloitusta. Kurssilaiset jaksoivat hyvin keskittyä kysymyksiin ja he vastasivat niihin kaikkiin. Heistä oli selvästi tärkeää, että heidän mielipidettään kysyttiin ja se, että he saivat vaikuttaa siihen, mitä tulevalla syyskaudella tultaisiin tekemään.

Olimme tyytyväisiä, että päädyimme haastattelemaan kurssilaiset yksitellen emmekä vain antaneet kyselylomaketta heille täytettäväksi. Vastaukset eivät olisi olleet yhtä

kattavia ja osa kysymyksistä olisi saattanut jäädä ilman vastausta. Kysymällä itse kysymykset saatoimme tarkentaa kysymystä ja varmistaa sen, että se oli oikein ymmärretty. Tämän lisäksi koimme tärkeäksi, että vierailimme kurssilaisten luona, sillä heidän sosiaalinen verkostonsa oli monella hyvin kapea eikä heillä käynyt vieraita usein. Halusimme osoittaa, että harrastamisen avulla voi tutustua uusiin ihmisiin ja rikastuttaa omaa sosiaalista verkostoaan. Tämän lisäksi heidän mielipiteensä oli meille tärkeä ja avaintekijä opinnäytetyöllemme, joten haastattelemalla varmistimme, että vastaukset olivat mahdollisimman kattavia.

7.3 Mahdollisia jatkotutkimusaiheita

Erityistä tukea tarvitsevien aikuisten harrastamista voisi tutkia laajemmin. Meidän työemme antoi näkökulman tähän asiaan vain Kädentaidon kurssilaisten osalta. Laajemman kartoituksen harrastamisesta ja halukkuudesta harrastaa voisi tehdä asuntoloissa asuvien keskuudessa haastattelemalla asukkaita. He ovat varmasti innostuneita osallistumaan haastatteluun ja kertomaan omia ajatuksiaan. Asuntoloista voisi ottaa mukaan esimerkiksi vain ohjatut asuntolat sekä sen lisäksi haastatella tuetun asumisen piirissä olevia.

Toinen mahdollinen jatkotutkimusaihe on kartoittaa vammaisten aikuisten harrastusmahdollisuuksia Satakunnassa / Porissa ja haastatella eri järjestöjen työntekijöitä. Erityisryhmille suunnatun harrastustoiminnan aloittamiselle ja kehittämiselle lähialueilla olisi varmasti tilausta. Myös integraation mahdollisuutta erilaisille harrastajille jo olemassa oleviin ryhmiin voisi selvittää ja toteuttaa kehityshankkein. Olisi hyvä, jos mukaan saisi myös muita kuin liikuntaa järjestäviä tahoja, koska liikuntaa on eniten tarjolla erityisryhmille.

Kolmantena jatkotutkimisen aiheena näemme taiteen terapeuttisen käytön sekä sen mahdollisuudet ja vaikuttavuuden aikuisten erityisryhmässä. Taiteen terapeuttisista muodoista voisi valita itselleen sen mielenkiintoisimman esimerkiksi musiikkiterapian tai sitten tutkia laajemmin erilaisia terapiamenetelmiä.

LÄHTEET

- Ahponen, H. 2008. Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Yksilöllinen ja erilainen elämänkulku. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 94.
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. Jyväskylä: Vastapaino.
- Eriksson, S. 2008. Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen. Helsinki: Kehitysvammaliitto. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3/2008.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Haaparanta, H. 2009. Rehtori, Porin Työväenopisto. Pori. Henkilökohtainen tiedonanto 9.9.2009.
- Hautala, P-M. 2008. Lupa tulla näkyväksi. Kuvataideterapeuttinen toiminta kouluissa. Jyväskylän yliopisto. Studies in education, psychology and social research 341. Väitöskirja.
- Heikkinen, H. 2001. Toimintatutkimus. Toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa J. Aaltola & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Jyväskylä: PS-Kustannus. 170-185
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Ikonen, O. 1999. Sosiaalinen kasvatus. Teoksessa O. Ikonen (toim.) Kehitysvammaisten opetus - Mitä ja miten? 2. korjattu painos. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 384-407.
- Jyrkämä, O. 2010. Vertaistukiryhmä käyntiin! Teoksessa J. Holm, P. Huuskonen, O. Jyrkämä, S. Karnell, A. Laimio, I. Lehtinen, T. Myllymaa & J-M. Vahtivaara. Vertaistoiminta kannattaa. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA, 25-49.
- Kaivola, T. 2003. Työpaikan ihmissuhteet. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Kaski, M., Manninen, A., Mölsä, P. & Pihko, H. 1997. Kehitysvammaisuus. 7. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Karppinen, S. 2001. Käsityö – yksi tapa tehdä havaintoja, yksi tapa olla olemassa. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Lisensiaatintutkimus.
- Kauppinen, L. 2007. Oman elämänsä ihminen: voimavarana taide. Helsinki: Maahenki Oy.

Keränen, E. 2001. Luovuus ja toiminnallisuus sosiaalialan työssä. Teoksessa E. Keränen, P. Nissinen, T. Saarnio & M. Salminen Sosiaalialan työn uudet ulottuvuudet. Vantaa: Tammi, 105-131.

Kiviniemi, K. 2001. Laadullinen prosessi tutkimuksena. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Jyväskylä: PS-Kustannus

Kopakkala, A. 2008. Porukka, jengi, tiimi. Ryhmädynamiikka ja siihen vaikuttaminen. Helsinki: Edita Prima Oy.

Laimio, A. & Karnell, S. 2010. Vertaistoiminta –kokemuksellista vuorovaikutusta. Teoksessa J. Holm, P. Huuskonen, O. Jyrkämä, S. Karnell, A. Laimio, I. Lehtinen, T. Myllymaa & J-M. Vahtivaara. Vertaistoiminta kannattaa. Helsinki: Asumispalvelusäätiö ASPA, 9-19.

Lampinen, R. 2007. Omat polut! Vammaisesta lapsesta täysivaltaiseksi aikuiseksi. Helsinki: Edita Prima Oy.

Lehtinen, U. & Pirttimaa, R. 1995. Aikuiskasvatuksen suunnitelma NOVA. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos

Liikanen, H-L. 2004. Taide ja kulttuuritoiminnan vaikutus hyvinvointiin. Teoksessa K. Pitkälä, P. Routasalo & L. Blomqvist (toim.) Ikääntyneiden yksinäisyys. Taide- ja virikeryhmät psykososiaalisessa kuntoutuksessa. Helsinki. Vanhustyön keskusliitto. 11-22.

Linko, M. 1997. Naisten käsityöelämykset ja muistot. Teoksessa L. Svinhufvud (toim.) Käsityö viestinä. Jyväskylä: Suomen Käsityön museo, 47-59.

Lipsanen-Rogers, M. 2005. Kuvan käyttö sosiaalipedagogisen työn välineenä. Teoksessa K. Ranne, A. Sankari, T. Rouhiainen-Valo & T. Ruusunen (toim.) Sosiaalipedagoginen ammatillisuus – Madsenin kukasta toiminnan tulppaaniksi. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sarja D. Muut julkaisut 1/2005, 62-71.

Loijas, S. 1994. RAKAS RÄMÄ ELÄMÄ. Vammaisten nuorten elämänhallinta ja elämäntyyli. Helsinki: Stakes. Raportteja 155.

Mantere, M-H. 1991. Mielen kuvat. Helsinki: VAPK-Kustannus

Mehtäläinen, H. & Taipale, T. 2006. Aikuisuus ja autonomia. Teoksessa T. Ladonlahti & R. Pirttimaa (toim.) Erityispedagogiikka ja aikuisuus. 4. muuttamaton p. Helsinki: Yliopistopaino, 109-122.

Metsämuuronen, J. 2000. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia – sarja 4. Viro: Jaabes OÜ.

Mäkinen, P., Raatikainen, E., Rahikka, A. & Saarnio, T. 2009. Ammattina sosionomi. Helsinki: WSOYpro Oy.

Niemelä, S. 1999 Vapaa sivistystyö 2000-luvun kynnyksellä. Helsinki: Kansanvalistusseura.

- Niemistö, R. 2000. Ryhmän luovuus ja kehitysehdot. Tampere: Palmenia
- Porin Työväenopiston www-sivut. Viitattu 10.11.2010. www.pori.fi/tyovaenopisto/
- Rankanen, M., Hentinen, H. & Mantere M-H. 2007. Taideterapian perusteet. Helsinki: Duodecim.
- Repo, M. 2004. Itsenäisyyden tukeminen. Teoksessa M. Malm, M. Matero, M. Repo & E-L. Taavela. Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Helsinki: WSOY, 393-405.
- Reuhkala, M. 2001. Välittäminen ja kohtaaminen – Kansanopistoihmeitä tekemässä. Teoksessa U. Koivunen (toim.). Kokonaisuutta etsimässä. Kokonaisvaltaisen oppimisen projekti. Helsinki: Kansanvalistusseura. 117-133.
- Ruotsalainen, R. 2010. Erityisopettaja, Porin Työväenopisto. Pori. Henkilökohtainen tiedonanto 20.5.2010.
- Saarinen, J. 1992. Taideterapia ja vammaisuus. Teoksessa M. Kivelä (toim.) Kasvamisen kuvia. Helsinki: VAPK-Kustannus. 55-71.
- Saarinen, M. 1998. Ystävyys ja tuettu yhteisöön liittyminen. Teoksessa T. Ladonlahti, A. Naukkarinen & S. Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Juva: WSOY, 258-272.
- Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta - TAO. 2002. Taide on mahdollisuuksia. Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi. Helsinki: Opetusministeriö. Opetusministeriön julkaisuja 2002. Viitattu 15.09.2010. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2002/liitteet/opm_41_TAO.pdf?lang=
- Taipale, T, Topi, U., Alava, T & Aaltonen, Y. 1999. Hyvä elämä – Me Itse. Tampere: Me Itse ry.
- Vehkakoski, T. 1998. Vammaiseksi nimeämisestä vammaisuuden luomiseen. Teoksessa T. Ladonlahti, A. Naukkarinen & S. Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Juva: WSOY, 88-102.
- Venkula, J. 2003. MUST. Taiteen välttämättömyydestä. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Vesala, H. 1992. Kehitysvammaisten harrastaminen. Kehitysvammaliitto ry. Valta-kunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön monisteita 6/1992.
- Vuori-Metsämäki, B. Työväenopiston toimintaryhmästä. Vastaanottaja eli-sa.huhtala@dnainternet.net Lähetetty 18.4.2009. klo 22:13 Viitattu 13.9.2010.

Elisa Huhtala

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

Nina Vuorinen

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

rehtori Heikki Haaparanta
Porin kaupungin työväenopisto

[REDACTED]

[REDACTED]

TUTKIMUSLUPA-ANOMUS

Olemme Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaalialan opiskelijoita. Opiskelemme sosionomi- (AMK)-tutkintoa, suuntautumisvaihtoehtona erityisryhmien ohjaus.

Opintoihin kuuluu opinnäytetyö, jonka laajuus on 15 op. Olemme edenneet opinnoissamme vaiheeseen, jossa opinnäytetyön tekeminen on ajan-kohtaista.

Meitä kiinnostaa kovin taiteen ja käsillä tekemisen terapeuttinen käyttö ja merkitys yksilöiden hyvinvoinnille. Tarkoituksemme on osallistua Porin kaupungin Työväenopiston järjestämälle Kädentaidon Kokemuksia kurs- sille, joka on suunnattu erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille. Avus- tamme kurssilla opettajaa ja keräämme samalla opettajan ja opiskelijoiden kokemuksia kurssista. Noudatamme eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä ja luonnollisesti käsittelemme kaikkea keräämäämme aineistoa ehdottoman luottamuksellisesti salassapitosäädök- siä noudattaen. Opiskelijoiden henkilöllisyys ei ilmene opinnäytetyös- sämme.

Tavoitteemme on, että keräämme tämän ryhmän osalta aineiston syksyn 2009 aikana eli kurssin aikana. Opinnäytetyö on tarkoitus valmistua vuon- na 2010. Toivomme saavamme vastauksen tähän anomukseen mahdolli- simman pian.

Porissa 9.9.2009

Yhteistyöterveisin

Nimi _____
Nimen selvennys

Nimi _____
Nimen selvennys

Heikki Haaparanta
Rehtori, FT
Porin kaupungin työväenopisto

Elisa Huhtala
[REDACTED]

Nina Vuorinen
[REDACTED]

Päätös tutkimusluvasta

Elisa Huhtalan ja Nina Vuorisen anomukseen Porin kaupungin työväenopiston “Kädentaidon Kokemuksia” -kurssin (lv. 2009-2010) tutkimusluvasta.
Myönnän luvan opinnäytetyöhön tähtäävän tutkimustoiminnan suorittamiseen erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille suunnatulla “Kädentaidon kokemuksia” kurssilla.

Porissa 31.5.2010

[REDACTED]
Heikki Haaparanta

Tervehdys sinulle kurssilainen!

Hienoa, että olet ilmoittautunut Kädentaitojen Kokemuksia -kurssille. Me opiskelijat Elisa Huhtala ja Nina Vuorinen olemme iloisia, että saamme osallistua kanssasi kurssille ja tehdä opinnäytetyömme siitä. Tarkoituksemme on kerätä kurssilaisten sekä opettajan kokemuksia kurssista ja hyödyntää niitä opinnäytetyössämme. Opinnäytetyömme on tarkoitus valmistua 2010.

Kysymmekin vielä, saammeko valokuvata kurssilla tekemiäsi töitä? Palauta tämän paperin alaosa meille, kun olet täyttänyt sen.

Mahdolliset valokuvat ja kokemuksesi pysyvät tietenkin nimettöminä. Henkilöllisyytesi ei tule esille missään vaiheessa.

Ystävällisin terveisin

Elisa Huhtala
Nina Vuorinen
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan ko. suuntautumisena erityisryhmien ohjaus

Ota rohkeasti yhteyttä jos sinulla on jotakin kysyttävää!

_____ leikkaa irti ja palauta! _____

Laita rasti toiseen alla olevista vaihtoehdoista.

Töitäni saa valokuvata. _____

Töitäni ei saa valokuvata. _____

Allekirjoitus

TAUSTATIETOJA

sukupuoli: nainen / mies ikä

HARRASTAMINEN / VAPAA-AIKA

Harrastatko jotain muuta kurssin lisäksi?

Mitä?

Mitä haluaisit harrastaa?

KURSSI

Onko sinusta kurssin aikana tuntunut, että

a) on mukava tulla kurssille?	kyllä	ei
b) olet tutustunut uusiin ihmisiin?	kyllä	ei
c) on mukava nähdä muita kurssilaisia?	kyllä	ei
d) käsillä tekeminen piristää mieltä?	kyllä	ei
e) sait riittävästi ohjausta ja apua?	kyllä	ei
f) tekemäsi työt ovat olleet mieluisia?	kyllä	ei
g) jokin haluamasi työ jäi tekemättä?	kyllä	ei
h) olet oppinut uutta?	kyllä	ei
i) muut arvostavat töitäsi?	kyllä	ei
j) on mukavaa järjestää näyttely kurssin loppuksi?	kyllä	ei
k) on mukava tehdä töitä kotiin vietäväksi?	kyllä	ei
l) olet luova ja taiteellinen ihminen?	kyllä	ei

Oletko

m) säilyttänyt tekemäsi työt?	kyllä	ei
n) laittanut esille tekemiäsi töitä?	kyllä	ei
o) antanut lahjaksi töitäsi?	kyllä	ei

Mikä sinusta oli tärkeintä kurssilla?

- a) käsillä tekeminen
- b) yhdessä oleminen
- c) keskusteleminen
- d) on jotain tekemistä
- e) useampi asia tuntuu tärkeältä
- f) kaikki asiat ovat yhtä tärkeitä

Mikä oli parasta / huonointa kurssilla?

Parannusehdotuksia / ideoita kurssille

Terveiset kurssin ohjaajille